

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ВІДДІЛЕННЯ ІСТОРІЇ, ФІЛОСОФІЇ ТА ПРАВА
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Степан ВІДНЯНСЬКИЙ

ЕВОЛЮЦІЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН УКРАЇНИ
І ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В УМОВАХ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ
ТА ЇХ ВПЛИВ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ
УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Аналітична доповідь

КИЇВ – 2023

УДК 94(4)(477:061.1ЄС)“2014/2023”

*Підготовлено у межах бюджетної програми
«Підтримка розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень»
(КПКВК 6541230)*

Віднянський С.

Еволюція взаємовідносин України і Європейського Союзу в умовах російсько-української війни та їх вплив на трансформацію українського суспільства. Аналітична доповідь. К.: Інститут історії України НАН України, 2023. 64 с.

Аналізується еволюція взаємовідносин України і Європейського Союзу після Революції Гідності та початку російсько-української війни в 2014 р. Зокрема, розглядається активізація євроінтеграційного курсу України після підписання Угоди про асоціацію з ЄС у 2014 р. і поглиблення взаємовідносин між Україною та Євросоюзом після початку широкомасштабної збройної агресії РФ проти України, важливим результатом якого стало надання Україні офіційного статусу кандидата на вступ до ЄС у 2022 р. Особлива увага приділяється процесу реалізації Україною рекомендацій Європейської Комісії, отриманих нею разом із наданням статусу кандидата на вступ до ЄС, що сприяє європейській трансформації української влади та суспільства, а також підтримці й допомозі Європейського Союзу Україні в її боротьбі з російськими окупантами та впровадженні системних реформ. Надані рекомендації щодо прискорення наближення України до повноправного членства в Європейському Союзі як стратегічної мети української влади та суспільства й закономірного результату історичного розвитку України.

Відповідальний редактор: **Валерій Смолій**, академік НАН України

УДК 94(4)(477:061.1ЄС)“2014/2023”

З М І С Т

Вступ	4
Розділ 1. Революція Гідності й початок нового етапу взаємовідносин України та Європейського Союзу (2014–2019 рр.).....	7
Розділ 2. Нова влада й активізація євроінтеграційного курсу України (2019–2022 рр.)	13
Розділ 3. Широкомасштабна агресія Росії проти України й поглиблення взаємовідносин між Україною та Європейським Союзом: отримання Україною статусу кандидата на вступ до ЄС	18
Розділ 4. Процес реалізації Україною рекомендацій Європейської Комісії, отриманих разом із наданням статусу кандидата на вступ до ЄС (2022–2023 рр.)	30
Розділ 5. Підтримка й допомога Європейського Союзу Україні в її боротьбі з російськими окупантами та у впровадженні системних реформ із трансформації українського суспільства	47
Висновки й рекомендації	58

ВСТУП

Європейський напрям зовнішньої політики, зокрема європейська інтеграція, є незмінним стратегічним пріоритетом державної політики незалежної України з перших днів її існування, але водночас одним із найскладніших і найсуперечливіших аспектів українського державотворення. Підтвердженням цього є і розгортання «гібридної війни», а згодом – широкомасштабної військової агресії Росії проти України, головний «злочин» якої в очах Кремля полягає саме в тому, що громадяни України й керівництво держави обрали проєвропейську, прозахідну орієнтацію.

«Європейський вибір, – пишуть відомі українські дослідники європейської інтеграції В. Копійка й Т. Шинкаренко, – відкриває нові перспективи для співробітництва України з розвиненими країнами континенту, економічного розвитку, соціального й інтелектуального прогресу, зміцнення позицій держави в міжнародній системі координат. Для України європейська інтеграція – це шлях модернізації економіки, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, можливість виходу на єдиний внутрішній ринок ЄС. У політичному аспекті європейська інтеграція визначає модернізацію правового поля української держави, демократизацію її політичної і інституційної систем. Співробітництво з ЄС сприятиме наближенню соціальних умов України до високих європейських стандартів, підвищенню рівня життя й добробуту населення. У культурно-цивілізаційному аспекті євроінтеграція – це шлях до активізації взаємообміну між українською й західноєвропейською гуманістичними культурами... Нарешті членство в ЄС гарантує зміцнення національної безпеки України, захист її від агресії і територіальних претензій»¹.

Отже, очікування принаймні з української сторони від співпраці з Європейським Союзом завжди були дуже високими. Проте з європейської сторони розуміння того, що без України проєкт європейської інтеграції не може бути довершеним, формувався дуже складно й суперечливо. У цій сфері впродовж більшої частини історії співпраці України та Європей-

¹ Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: історія і засади функціонування. К., 2012. С. 607-608.

ського Союзу політичні декларації домінували над практичними діями. Також слід наголосити, що на розвиток відносин України та ЄС суттєво впливали внутрішньополітична ситуація/нестабільність в Україні, конкуренція і протистояння прихильників/політичних сил різних концептуальних підходів щодо визначення зовнішньополітичних пріоритетів, стратегії й тактики дій України на міжнародній арені. Наприклад, «касетний скандал» кінця 2000 р. і подальші антипрезидентські масові акції, т. зв. «кольчужний скандал» 2002 р., підписання українським президентом міждержавної угоди про формування Єдиного економічного простору у вересні 2003 р. або бурхливі президентська й парламентська виборчі кампанії 2004 р. в Україні та підписання т. зв. «Харківських угод» 2010 р. з РФ про пролонгацію перебування російського Чорноморського флоту в Криму негативно позначилися на міжнародних позиціях України та її взаєминах з європейськими партнерами.

Загалом, у хронології безпосередніх відносин України і Європейського Союзу можна виділити принаймні 5 етапів:

- 1991–1994 рр. – період ініціативно-динамічних зовнішньополітичних зусиль із боку України щодо налагодження співробітництва з Європейським Союзом і байдужості та нейтральної пасивності з боку ЄС;

- 1995–1998 рр. – т. зв. «інерційний період», але із започаткуванням постійного партнерського діалогу між Україною і ЄС на основі підписаної ними у 1994 р. Угоди про партнерство і співробітництво;

- 1999–2004 рр. – т. зв. «смутий час», коли, з одного боку, президентом України Л. Кучмою відповідно до Угоди про партнерство і співробітництво були зроблені організаційно-законодавчі кроки щодо визначення європейського інтеграційного стратегічного зовнішньополітичного курсу, а з іншого – посилились авторитарні тенденції його правління і залежність (переважно негативна) зовнішньої політики України від серйозних внутрішньополітичних випробувань (корупція, тіньова економіка, придушення свободи слова тощо), що викликало розчарування з боку західних партнерів;

- 2005–2013 рр. – т. зв. «переговорний період», який, попри насиченість подіями у відносинах України з Європейським Союзом, можна назвати «часом нереалізованих можливостей», адже наближення нашої держави до Європейського Союзу переважно тільки декларувалося й імітувалося, а реальних результатів практично не було, і не в останню чергу через занадто «обережну» позицію Євросоюзу;

- від 2014 р. – сучасний період, пов'язаний із початком Революції Гідності та підписанням, ратифікацією й реалізацією Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом в умовах тимчасової окупації АРК, воєнного протистояння на сході України та розгортання широко-

масштабної російсько-української війни в лютому 2022 р. і системної кризи й початку реформування самого ЄС².

Водночас, саме цей нинішній етап взаємовідносин між Україною та Європейським Союзом в умовах російсько-української війни виявився найрезультативнішим щодо реалізації європейського інтеграційного курсу України і трансформації українського суспільства. Він, зокрема, позначився кардинальними змінами політики ЄС щодо України, яка героїчно протистоїть російській агресії з 2014 р., захищаючи свою національну ідентичність, державність і незалежність, а також європейські демократичні цінності. Підтвердженням цьому стало підписання Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом у 2014 р., всебічна підтримка й допомога ЄС і його країн-членів Україні в її супротиві агресії Росії, надання Україні офіційного статусу кандидата на вступ до Євросоюзу в 2022 р. і запланований початок переговорного процесу щодо повноправного членства нашої країни в ЄС наприкінці 2023 р. А з іншого боку, попри воєнний стан, всіма гілками української влади активізувалася діяльність із впровадження європейських реформ щодо трансформації українського суспільства, яка поступово наближає Україну до повноправного членства в Європейському Союзі.

² Див.: Україна в історії Європи XIX – початку XXI ст.: історичні нариси: монографія. За ред. чл.-кор. НАН України С.В. Віднянського. Київ, 2020. С. 635.

Розділ 1

РЕВОЛЮЦІЯ ГІДНОСТІ Й ПОЧАТОК НОВОГО ЕТАПУ ВЗАЄМОВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ (2014–2019 рр.)

Після зміни влади в Україні в результаті Революції Гідності в лютому 2014 р. і наступної тимчасової окупації РФ Автономної республіки Крим та розгортання нею «гібридної війни» на сході України, Європейський Союз нарешті виявив готовність надати Україні морально-політичну підтримку. Вже 6 березня 2014 р. в Брюсселі відбувся надзвичайний саміт ЄС із приводу поглиблення кризи у відносинах України та Росії щодо ситуації у Криму та в російськомовних регіонах України за участю української делегації на чолі з новим прем'єр-міністром України Арсенієм Яценюком, а 17 березня міністри закордонних справ країн-членів ЄС обговорили перші санкції проти Росії, і 30 липня 2014 р. Європейський Союз офіційно запровадив секторальні економічні санкції проти РФ.

Тим часом, 13 березня 2014 р. Верховна Рада України ухвалила постанову «Про підтвердження курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу та першочергові заходи у цьому напрямі», якою наголошувалось на незворотності європейського вибору України з метою набуття членства в ЄС. Було також відзначено, що Україна як європейська держава, яка поділяє спільну історію та цінності з країнами Європейського Союзу, має право подати заявку на набуття членства в ЄС відповідно до статті 49 Договору про Європейський Союз. Цією постановою український парламент рекомендував виконувачу обов'язків президента України та Кабінету Міністрів України низку першочергових кроків у сфері європейської інтеграції, передусім у контексті укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом³. І вже 20 березня 2014 р. під час засідання Європейської Ради український прем'єр А. Яценюк, керівники європейських інституцій та лідери усіх держав-членів ЄС підписали політичну частину Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом.

³ Постанова Верховної Ради України від 13 березня 2014 року № 874-УІІ «Про підтвердження курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу та першочергові заходи у цьому напрямі». URL: https://minjust.gov.ua/m/str_50179

Обрання 25 травня 2014 р. в першому ж турі нового, проєвропейськи налаштованого президента України Петра Порошенка свідчило про певну консолідацію волі українського суспільства чинити спротив російській агресії і активізувати зусилля в реалізації європейського вибору України. Тому цілком очікувано й закономірно вже 27 червня 2014 р. у Брюсселі президент України П. Порошенко разом із лідерами Грузії і Молдови підписав економічну частину Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Це створило нову політичну реальність та стимулювало залучення Європейського Союзу до спроб замирення на Донбасі. 6 червня 2014 р. у французькому містечку Бенувіль (Нормандія) було започатковано так званий «нормандський формат» переговорів щодо ситуації в Україні. А 2 липня 2014 р., у розпал боїв на Донбасі, у Берліні відбулася зустріч міністрів закордонних справ «нормандської четвірки» – України, РФ і двох провідних держав-членів ЄС – ФРН та Франції, яка згодом привела до т. зв. мінського переговорного процесу, який, як відомо, завершився повним провалом і розгортанням широкомасштабної військової агресії Росії проти України 24 лютого 2022 року.

16 вересня 2014 р. Верховна Рада України та Європейський парламент синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС. У Заяві українського парламенту «Про європейський вибір України» стверджувалося, що Верховна Рада України розглядає ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом як інструмент всебічної підготовки для досягнення кінцевої мети європейської інтеграції – набуття повноправного членства в ЄС, і наголошувалося, що вона обумовлює «подаліше всебічне реформування країни за європейськими стандартами і цінностями»⁴. 1 листопада 2014 р. розпочалось тимчасове застосування політичної складової угоди в частині, яка стосується ЄС, а не 28 держав-членів, які на той час ще не завершили процес її ратифікації. Після досить складного і тривалого процесу ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС усіма її державами-членами, вона набула чинності в повному обсязі 1 вересня 2017 року. Зокрема, передбачалось до 2025 р. імплементувати до українського національного законодавства 426 законодавчих актів ЄС. Щоправда, угодою не передбачалася перспектива повноправного членства України в Європейському Союзі.

27 квітня 2015 р. в Києві відбувся сімнадцятий саміт «Україна-ЄС», який став першим для України та Європейського Союзу самітом в умовах дії Угоди про асоціацію, підписання якої стало можливим після перемоги в Україні Революції Гідності, а також першим самітом як для нового президента України П. Порошенка, так і для нових лідерів ЄС – пре-

⁴ Депутати затвердили заяву «Про європейський вибір». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/26587270.html>

зидента Європейської Ради Д. Туска та президента Європейської Комісії Ж.-К. Юнкера. Сторони акцентували виключну важливість спільної відповіді на якісно нові виклики в царині безпеки, зокрема в контексті військової агресії РФ проти України.

Утім слід зазначити, що серед держав-членів ЄС упродовж тривалого часу не було однастайності щодо ставлення до російсько-української війни та до європейського вибору України. Про це свідчить, наприклад, складний процес ратифікації Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом усіма країнами-членами ЄС, який тривав понад три роки (достатньо згадати проблеми ратифікації угоди Нідерландами), а також спеціальне дослідження, проведене в жовтні 2016 р. на замовлення Європейської Ради із зовнішніх зносин. Згідно з ним, наприклад, країни-члени ЄС були поділені на три умовні групи: лідерів підтримки України, спостерігачів і противників. До першої групи були віднесені 12 країн-членів ЄС: Німеччина, Велика Британія, Швеція, Польща, Литва, Латвія, Естонія, Данія, Фінляндія, Румунія, Словаччина, Болгарія. До країн-спостерігачів було включено 13 країн-членів: Франція, Нідерланди, Бельгія, Чехія, Ірландія, Угорщина, Португалія, Словенія, Іспанія, Хорватія, Люксембург, Мальта, Кіпр. Найгірше до України за цим дослідженням ставилися Італія, Австрія, Греція. «Цей дисбаланс підриває ідею європейської солідарності та єдності, ефективність ЄС загалом як політичного гравця на міжнародній арені»⁵, – підсумував результати згаданого дослідження його автор Густав Гресель, який пропонував Євросоюзу перейти від політики «стурбованості» до реальної підтримки й допомоги Україні.

І цей процес, хоча й досить повільно, почав втілюватися в життя. Зокрема, 20 квітня 2016 р. Європейська комісія офіційно запропонувала скасувати візовий режим для громадян України. Безвізовим режимом могли скористатися лише власники біометричних паспортів. Він не поширюється на Британію та Ірландію. У травні 2016 р. стартував проект ЄС «Підтримка впровадження Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом». У серпні 2016 р. ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо документів, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус, спрямованих на лібералізацію Європейським Союзом візового режиму для України»⁶. Ризик неотримання безвізового режиму був пов'язаний із недоліками боротьби з корупцією. У Заяві Представництва Євросоюзу та посольств країн-членів ЄС у Києві щодо запуску в Україні

⁵ Густав Гресель інтерв'ю. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/gustav-gressel-interview-himars-zsu-russia-crimea-donbas/31975736.html>

⁶ Голос України. 13 серпня 2016. С. 7-10.

електронної системи декларування без сертифікації, зокрема, зазначалося, що «нездатність швидко розв'язати цю проблему може підірвати важливі зусилля у боротьбі проти корупції в Україні, які є вкрай суттєвими для успішного процесу реформ, що підтримуються Євросоюзом»⁷.

24 листопада 2016 р. у Брюсселі відбувся черговий, вісімнадцятий саміт «Україна – ЄС». Було проведено переговори президента України П. Порошенка з президентом Європейської Ради Д. Туском, президентом Європейської комісії Ж.-К. Юнкером, під час яких обговорювалися питання торгівлі, юстиції та лібералізації візового режиму. Врешті, 17 травня 2017 р. у Європарламенті був підписаний законодавчий акт, згідно з яким запроваджувався безвізовий режим для громадян України, що почав діяти з 11 червня 2017 р. Йшлося про надання безвізового режиму для українців при в'їзді до 34 європейських держав, яке президент України П. Порошенко оцінив як подолання серйозної межі, що вартує того, аби в майбутньому про це згадували в підручниках з історії. «Безвіз, – наголосив він, – це подолання наслідків Переяславської Ради. Це більш глибоке залучення України до єдиного європейського цивілізаційного простору, це вихід з кола т. зв. пострадянських країн, які в Росії називають «близьким зарубіжжям»⁸. Водночас, президент України на 14-й щорічній зустрічі «Ялтинська європейська стратегія» у Києві (вересень 2017 р.) нагадав європейським партнерам, що «відмова від політики відкритих дверей буде для європейського проекту помилкою. Це стало б сигналом для Росії, що реванш залишається можливим і що ЄС, відмовляючи сусідам у праві на європейську перспективу, враховує так звані «особливі інтереси» Росії у регіоні»⁹.

17 липня 2017 р. у Києві відбувся дев'ятнадцятий саміт «Україна – ЄС», на якому, зокрема, було оголошено, що ЄС запровадив нові санкції проти РФ за поставки турбін «Сіменс» до Криму, а Рада Європейського Союзу затвердила тимчасові торговельні преференції для України, і що у 2016 р. Євросоюз став найбільшим торговельним партнером України: частка ЄС у експорті українських товарів становила 37,1%, а частка ЄС в українському імпорті зросла до 43,7%. Зокрема, на ринок Євросоюзу експортували свою продукцію близько 14 тис. українських підприємств.

13 листопада 2017 р. 23 із 28 країн-членів ЄС підписали Угоду «Про постійне структурне співробітництво з питань безпеки і оборони», яка мала сприяти розвиткові спільних оборонних проєктів у форматі Євросоюзу. Це відкривало нове поле співпраці між Україною та Європейським

⁷ Голос України. 19 серпня 2016. С. 7.

⁸ Голос України. 18 травня 2017. С. 4.

⁹ Голос України. 16 вересня 2017. С. 3.

Союзом. Зокрема, незабаром в Одесі було відкрито представництво ЄС із питань цивільної безпеки¹⁰. Водночас Україна запропонувала в рамках Дунайської стратегії ЄС реалізувати проєкт збереження екологічної системи долини річки Тиса на прикордонній території України, Угорщини, Румунії та Словаччини.

Наприкінці лютого 2018 р. у Києві відбулася міжнародна конференція «Підсумки імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС за 2017 рік та подальші плани». Голова представництва Європейської комісії в Україні Г. Мінгареллі заявив, що «ми одна команда, і виконання угоди про асоціацію буде нашим спільним успіхом або спільною поразкою»¹¹. А керівники парламентів Польщі, Литви, Латвії у Вільнюсі поставили свої підписи під листом, який ще раніше підписали глави парламентів України та Молдови, в якому йдеться про те, що газопровід «Північний потік - 2» загрожує незалежності України та країн Європи. У квітні 2018 р. на засіданні парламентського комітету Асоціації Україна – ЄС високий представник ЄС з питань зовнішньої і безпекової політики Ф. Могеріні констатувала, що «анексія Криму – головний виклик ЄС» і анонсувала допомогу Україні в газовому конфлікті з Росією.

У червні 2018 р. під час візиту в Україну директора з питань Європи, Східного партнерства та Близького Сходу Генерального директорату Європейської комісії з питань цивільного захисту населення та гуманітарної допомоги Ж.-Л. де Броувера обговорювалися питання розв'язання гуманітарних проблем на Донбасі, і було заявлено, що на потреби постраждалих від конфлікту на Донбасі Європейська Комісія виділила 24 млн євро¹². Чорногорія, Албанія, Норвегія, Україна та Грузія приєдналися до рішення Ради Євросоюзу від 18 червня 2018 р. щодо продовження до 23 червня 2019 р. терміну дії санкцій, які передбачають заборону європейським компаніям вкладати інвестиції в окупований Росією Крим та імпортувати товари з півострова¹³.

19 листопада 2018 р. міністри закордонних справ країн-членів Європейського Союзу обговорили ситуацію на Донбасі після незаконних виборів у «ДНР–ЛНР» 11 листопада. Дипломати застерігали, щоби ситуація не стала чимось на кшталт замороженого конфлікту, про який із часом усі забудуть¹⁴, а Євросоюз запровадив санкції проти осіб, які організували т. зв. «вибори» в «ДНР–ЛНР». 17 грудня 2018 р. у Брюсселі відбулося

¹⁰ Голос України. 22 грудня 2017. С. 4.

¹¹ Голос України. 24 лютого 2018. С. 3.

¹² Голос України. 18 червня 2018. С. 4.

¹³ Голос України. 20 липня 2018. С. 3.

¹⁴ День. 20 листопада 2018. С. 4.

чергове засідання Ради асоціації Україна – ЄС, на якому прем'єр-міністр України В. Гройсман закликав Верховного представника ЄС із закордонних справ Ф. Могеріні до посилення режиму санкцій проти Росії. Водночас, Україна та ЄС підписали угоди про фінансування спільних програм з енергоефективності, технічного співробітництва, підтримки молоді, реформи системи державних фінансів та покращення транспортного сполучення на загальну суму 160 мільйонів євро¹⁵. За підсумками 2018 р. Україна серед експортерів аграрної продукції до ЄС посіла п'яте місце після Бразилії, США, Китаю, Аргентини¹⁶. Загалом, за три роки чинності зони вільної торгівлі України з Євросоюзом товарообіг зріс на 40%.

У березні 2019 р. офіційний журнал ЄС опублікував рішення Ради ЄС про запровадження індивідуальних санкцій до восьми громадян РФ у зв'язку з агресією 24 листопада 2018 р. біля Керченської протоки. У рамках «Кримських дебатів» у Європейському парламенті комісар із питань європейської політики сусідства Й. Ган зачитав заяву голови дипломатії ЄС Ф. Могеріні про те, що «Євросоюз ніколи не визнає анексію Криму»¹⁷. У квітні 2019 р. ЄС започаткував нову регіональну кліматичну ініціативу країн «Східного партнерства» – України, Вірменії, Азербайджану, Білорусі, Грузії та Молдови, щоби допомогти їм виконати зобов'язання в рамках Паризької угоди з клімату¹⁸. З нагоди відзначення 10-річчя програми ЄС «Східне партнерство» у травні 2019 р., президент України П. Порошенко закликав країни Євросоюзу дати Україні, Грузії і Молдові реальну перспективу членства в ЄС, а також заявив, що Україна може відмовитися від Мінських угод, якщо знімуть санкційний тиск на РФ¹⁹.

Загалом, у 2014–2019 рр. завдяки зусиллям нової української влади в євроінтеграційному напрямі було досягнуто позитивних зрушень у взаємовідносинах України і Європейського Союзу. Кульмінаційним підсумком цих зусиль стало підписання 7 лютого 2019 р. президентом України П. Порошенком попередньо схваленого Верховною Радою 22 листопада 2018 р. конституційною більшістю (335 голосів депутатів) Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)», який привітали керівники країн-членів ЄС.

¹⁵ Урядовий кур'єр. 24 грудня 2018. С. 3.

¹⁶ Урядовий кур'єр. 12 січня 2019. С. 1.

¹⁷ Голос України. 24 березня 2019. С. 4.

¹⁸ Голос України. 19 квітня 2019. С. 3.

¹⁹ Урядовий кур'єр. 14 травня 2019. С. 3.

Розділ 2

НОВА ВЛАДА Й АКТИВІЗАЦІЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО КУРСУ УКРАЇНИ (2019–2022 рр.)

Тріумфально прийшовши до влади в 2019 р. за результатами президентських і позачергових парламентських виборів, т. зв. «зелена» команда нового президента України Володимира Зеленського не лише продовжила реалізовувати євроінтеграційний курс нашої держави, але, по суті, розробила нову активну тактику зближення України з Європейським Союзом. Вже 4–5 червня 2019 р., за два тижні після інавгурації, відбувся перший візит новообраного президента України В. Зеленського до Брюсселя, де він наголосив на незмінності європейського інтеграційного курсу України. Євросоюз, своєю чергою, ухвалив рішення продовжити санкції проти Росії до 23 червня 2020 року і обіцяв переглянути у 2021 р. торговельні квоти України на Спільному європейському ринку. Загалом, на думку спеціального представника Державного департаменту США з питань України Курта Волкера, російська агресія допомогла згуртувати Україну як державу. «Національна ідентичність в Україні сильніше ніж будь-коли; прозахідна, проєвропейська, пронатівська ідентичність в Україні теж сильніша ніж будь-коли»²⁰, – заявив він у серпні 2019 року.

8 липня 2019 р. у Києві відбувся двадцятий саміт «Україна – ЄС». Йшлося про боротьбу з корупцією, допомогу Донбасу. За результатами саміту підписано секторальні угоди з ЄС на суму майже 120 мільйонів євро²¹. 5 листопада 2019 р. у Брюсселі відбулося п'яте засідання Комітету асоціації «Україна – Європейський Союз», на якому віце-прем'єр-міністр України з питань європейської інтеграції Д. Кулеба закликав прискорювати європейську інтеграцію у тих сферах, які будуть відчутні бізнесу та українським громадянам²².

Дійсно, Україна завдяки Угоді про асоціацію та Угоді про зону вільної торгівлі отримала максимально широке поле співробітництва з ЄС. «Загалом, – як зазначив представник України при Європейському Союзі

²⁰ Голос України. 17 серпня 2019. С. 4.

²¹ Голос України. 8 липня 2019. С. 4.

²² Урядовий кур'єр. 7 листопада 2019. С. 1.

М. Точицький після перезавантаження складу інституцій ЄС наприкінці 2019 р., – Україна та ЄС мають унікальні та комплексні відносини – безвізовий режим, амбітна Угода про асоціацію, поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі. Окрім того, ЄС став нашим надійним другом у проведенні демократичних реформ та протистоянні російській агресії. Нашим завданням на майбутнє є розвиток відносин Україна – ЄС до якісно нового рівня. Ми маємо амбітні цілі й відкрито говоримо про це європейським партнерам. Нашою стратегічною метою є набуття повноцінного членства в ЄС»²³.

Водночас, не все в цій угоді влаштовувало українську сторону. Зокрема, впродовж 2020 р. Україна наполягала на підготовці до перегляду умов угоди про асоціацію з ЄС. Норми угоди про асоціацію та зону вільної торгівлі з ЄС передбачають, що з 2021 р. Україна мала отримати нагоду внести корективи і зміни до угод. А вже 2014 р. Україна відкрила ринок для імпорту без захисту власних виробників. У 2013 р. без угоди Україна експортувала до ЄС товарів на 17 млрд дол., а в 2019 р. експорт збільшився тільки на 3 млрд дол. В умовах лібералізації торгівлі товарообіг між країнами центрального й периферійного капіталізму апріорі здійснюється нееквівалентно. Однак у країні не склався політичний консенсус щодо оновлення угоди на умовах відновлення економічного суверенітету України. ЄС також був проти цього.

Позитивні рішення в цьому плані були ухвалені на двадцять другому саміті Україна – ЄС 6 жовтня 2020 р., під час якого український президент передав керівництву Євросоюзу концепцію оновлення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, яка базувалася на розширенні можливостей не тільки в торгівлі між сторонами, а загалом доступу до чотирьох економічних свобод ЄС – вільного руху товарів, послуг, капіталу й людей. За підсумками саміту Європейський Союз погодився на запуск процесу оновлення Угоди про асоціацію, а також привітав рух у напрямку «промислового безвізу», наближення політики й законодавства України до європейського «зеленого курсу», перспективи відновлення «звичайного» безвізу після того, як пандемія COVID-19 піде на спад. Загалом, завдяки Угоді про асоціацію між Україною та ЄС і через війну Росії проти України чимало українських експортерів переорієнтувалися з ринків пострадянського простору на ринки Євросоюзу. Наприклад, за підсумками 2020 р. частка ЄС у загальному товарообігу України становила понад 40%. Якщо у 2013 р. на ЄС припадало 26,5% від усього експорту

²³ Точицький М. Три надзавдання для Єврокомісії: який курс проводитиме нове керівництво ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2019/12/2/7103705/>

товарів, а на РФ – 23,7%, то у 2020 р. питома вага Росії у загальному обсязі експорту товарів з України становила лише 5,5%²⁴.

Прогрес у двосторонній співпраці між Україною та Європейським Союзом і сталість підтримки європейської інтеграції України ЄС засвідчив офіційний візит президента Європейської Ради Шарля Мішеля до України 2-3 березня 2021 р. Відвідини ним Донбасу та пункту пропуску недалеко від лінії розмежування справили на голову ЄР, як відзначають експерти, доволі сильне враження. На підсумковій прес-конференції із В. Зеленським 3 березня 2021 р. Ш. Мішель рішуче засудив агресію РФ та дії підконтрольних їй бойовиків «ЛНР/ДНР» і заявив, що «прибув з чітким повідомленням» для українського народу: «Немає Європи без України. Ми поділяємо спільні цінності: демократія, верховенство права, дотримання міжнародного права та прав людини. ЄС є найнадійнішим партнером України»²⁵.

Водночас, нова українська влада розгорнула кампанію з отримання зобов'язань від держав-членів ЄС про підтримку ними членства України в цьому об'єднанні демократичних держав Європи. Уже в березні 2021 р. президенти Литви та України Гітанас Науседа та Володимир Зеленський підписали в Києві першу таку спільну декларацію, в якій зазначається, що в той день, коли Україна надасть у Брюссель свою заявку на вступ до ЄС, Литва буде готова проголосувати за таке рішення. Незабаром подібні зобов'язання взяла на себе низка інших країн-членів ЄС – Латвія, Естонія, Польща, Словаччина, Хорватія, Словенія. Розпочалися переговори щодо цього з іншими державами Європи, зокрема з Румунією, Чехією тощо²⁶. При цьому нове українське керівництво спиралося на громадську думку, яка свідчила про масову підтримку українцями євроінтеграційного курсу та про незворотність європейського вибору України: наприкінці 2021 р., зокрема, вступ до ЄС підтримували 62% українців, а до НАТО – 58%²⁷.

На початку 2022 р., на тлі попереджень про неминучість масованої російської агресії, Україна пропонувала Європейському Союзу запровадити превентивні санкції проти РФ. 17 лютого 2022 р. у Брюсселі відбувся неформальний саміт ЄС щодо загострення безпекової ситуації на

²⁴ Див.: Нагорняк І. Українська дипломатія та ЄС: поза межами асоціації. *Україна дипломатична. Науковий щорічник*. Випуск XXII. К., 2021. С. 625-626, 628.

²⁵ Володимир Зеленський і Шарль Мішель обговорили енергетичну безпеку, питання вакцинації та двосторонньої співпраці. URL: <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-i-sharl-mishel-obgovorili-energetichnu-b-66921>

²⁶ Сидоренко С. Євростратегія Зеленського: як Україна планує боротися за вступ до ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/04/12/7121997/0>

²⁷ Понад половина українців підтримують вступ до ЄС і НАТО – соціопитування «Рейтингу». URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/779016.html>

всьому периметрі кордонів РФ і України. Верховний представник ЄС із питань спільної зовнішньої політики Ж. Боррель заявив, що з 2014 р. Європейський Союз надав Україні 17 млрд євро, утім ЄС відмовився вводити превентивні санкції проти Росії, що розглядалось як нібито мотивування Путіна до чергової стадії російсько-української війни.

На зустрічі міністрів закордонних справ країн ЄС у Брюсселі міністр закордонних справ України Д. Кулеба закликав надати Україні чітку перспективу членства в ЄС. Замість цього 21 лютого 2022 р. Євросоюз тільки дипломатично засудив звернення Путіна до Ради Федерації щодо визнання незалежності так званих «ДНР» і «ЛНР». Це «визнання» відбулось у адміністративних кордонах українських Донецької і Луганської областей. Унаслідок цього 23 лютого 2022 р. Європейський Союз запровадив санкції проти 351 депутата Державної Думи РФ та обмежив доступ Росії до ринку фінансових послуг. Одночасно з широкомасштабною російською агресією проти України 24 лютого 2022 р. відбувся надзвичайний саміт Євросоюзу у зв'язку з брутальним порушенням РФ Статуту ООН, всіх міжнародних норм і правил співіснування у Європі та світі. Було погоджено перші пакети санкцій проти РФ. 27 лютого 2022 р. Євросоюз закрит небо для російських авіакомпаній, на початку березня це ж саме зробили США, а загалом – 36 країн світу²⁸. А 21 березня 2022 р., на тлі розгортання російської агресії в Україні, на зустрічі міністрів закордонних справ та оборони 27 країн-членів ЄС у Брюсселі було ухвалено рішення про прийняття першої в історії спільної стратегії Євросоюзу в галузі безпеки й оборони під назвою «Стратегічний компас безпеки та оборони для Європейського Союзу, який захищає своїх громадян, цінності й інтереси та сприяє міжнародному миру і безпеці», реалізація якого розрахована до 2030 р. У цьому документі ЄС, окрім іншого, було засуджено окупацію РФ Криму і закріплено визначення невмотивованої та несправедливої російської агресії проти України, що свідчило не лише про зміну ставлення, але і практичного підходу Євросоюзу в бік консолідації зусиль як у напрямку запровадження жорстких економічних санкцій проти РФ, так і надання Україні реальної потужної фінансової, гуманітарної, економічної і, що особливо важливо, військової допомоги²⁹.

²⁸ ЄС закрит небо для російських авіакомпаній. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/spisok-stran-kakie-gosudarstva-zakryli-svoe-nebo-dlya-rossii-50220598.html>

²⁹ ЄС затвердив «стратегічний компас» у сфері безпеки та оборони. Про що йдеться у документі. URL: <https://suspilne.media/220073-es-zatverdiv-strategicnij-kompas-u-sferi-bezpeki-ta-oboroni/>

Загалом, як відверто визнав у вже згадуваному виступі на загальній зустрічі послів ЄС Ж. Боррель, Європейський Союз припустився помилок у своїх підходах, зокрема в оцінці ситуації перед вторгненням РФ в Україну. «Війна в Україні триває, – зазначив шеф європейської дипломатії. – Ми не передбачали, наскільки ефективно Україна чинитиме опір. І ми не вірили, що війна буде. Я маю визнати, що коли американці говорили нам: «Вони нападуть», то ми дуже неохоче в це вірили. Дуже добре пам'ятаю, як держсекретар Е.Блінкін зателефонував мені і сказав: «Це станеться цими вихідними», а вже за два дні вони [росіяни. – *Авт.*] почали бомбити Київ. Але ми не вірили, що це станеться, і не передбачали, що Україна готова чинити опір так запекло і так успішно, як вона це робить. Безумовно, завдяки нашій військовій підтримці, без неї це було би неможливо, але ж і українці зі свого боку доклалися. Ми також не передбачали, що Путін може піти на масову мобілізацію та відкриті ядерні погрози... Ви маєте пояснити світові, що означає його [Путіна. – *Авт.*] ставлення до Заходу? і якими є справжні причини війни»³⁰. А експрем'єр-міністр Великої Британії Борис Джонсон вважає, що повномасштабного вторгнення Росії в Україну можна було б уникнути, якби Захід мав сміливість і послідовність у тому, щоб привести Україну в НАТО. «Десятиліттями ми використовували дипломатичну двозначність на тему НАТО і України – і це закінчилося повною катастрофою. Ми роками розповідали українцям, що ми проводимо політику «відкритих дверей» в НАТО, і що вони мають право «обирати свою долю», і що Росія не повинна мати права вето. І весь цей час ми недвозначно давали зрозуміти Москві, що Україна ніколи не вступить до альянсу – бо дуже багато членів НАТО самі застосують своє право вето... Результат – найгірша війна в Європі за останні 80 років», – відверто написав 30 січня 2023 р. Б. Джонсон у своїй колонці в газеті «The Washington Post»³¹.

Неспровоковане і brutальне широкомасштабне збройне вторгнення Росії в Україну на світанку 24 лютого 2022 р. не залишило вибору державам західної демократії, які були вимушені визнати цю атаку нападом на європейські та євроатлантичні демократичні цінності, що стало проявом чергового етапу російської «гібридної війни» проти Заходу, а в ширшому розумінні – міжцивілізаційного протистояння і глобальної війни двох систем – демократичної та тоталітарної.

³⁰ «Ми входимо в ідеальний шторм»: Виступ топ-дипломата ЄС про нову світову реальність. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/10/12/7148529/>

³¹ Борис Джонсон назвав умову, за якої не було б війни РФ в Україні. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/01/31/7387225/>

Розділ 3

ШИРОКОМАСШТАБНА АГРЕСІЯ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ Й ПОГЛИБЛЕННЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ: ОТРИМАННЯ УКРАЇНОЮ СТАТУСУ КАНДИДАТА НА ВСТУП ДО ЄС

28 лютого 2022 р., за 5 днів після початку широкомасштабної російської агресії проти України, яка сколихнула весь цивілізований світ, Україна офіційно подала до Брюсселя заявку про вступ до Європейського Союзу і висловила сподівання, що ЄС, враховуючи обставини, зможе швидко почати цю процедуру. 1 квітня 2022 р. Київ, який залишався під тиском російських окупантів, відвідала голова Європейського парламенту Роберта Метсола. Вона запевнила, що Європарламент швидко розгляне заявку України на початок переговорів про вступ до ЄС. А 1 березня 2022 р. президенти держав-членів Європейського Союзу – Болгарії, Чехії, Естонії, Латвії, Литви, Польщі, Словаччини та Словенії виступили із спільною заявою, в якій зазначали про необхідність терміново надати перспективу членства в ЄС Україні та негайно розпочати переговори про членство за прискореною процедурою³². І дійсно, вже 8 квітня президент Європейської Комісії Урсула фон дер Ляйен під час візиту до Києва офіційно передала В. Зеленському опитувальник, заповнення якого є необхідним кроком для надання Україні статусу кандидата в ЄС. Через 10 днів, 18 квітня, Україна передала заповнену першу частину опитувальника, що складався з 370 запитань на близько 40 сторінках і стосувався політичної та економічної проблематики. До речі, саме в цей день розпочалася друга фаза наступу Росії на Донбасі з метою повного контролю над територіями Донецької та Луганської областей і утримання сухопутного коридору з АР Крим. У відповідь Рада ЄС виділила Україні 1,5 млрд євро військової допомоги.

На другу частину опитувальника ЄС, переданого Україні 13 квітня, потрібно було більше часу, адже він був набагато більший: майже

³² Герасимчук С. Реакція найближчих до України країн на напад Росії. URL: <http://prismua.org/russian-attack/>

240 сторінок із приблизно двома тисячами запитань, і стосувався питань впровадження в Україні європейського права. Менш ніж за місяць, 9 травня 2022 р., Україна передала Єврокомісії заповнену і цю частину: відповіді складали майже 4 тис. сторінок³³. Такої оперативності в ЄС ще не було ніколи. У відповідь, уже 12 травня в Міністерстві закордонних справ РФ заявили, що Росія проти вступу України не лише в НАТО, але і до Європейського Союзу, а 14 травня уточнили, що якщо Євросоюз схвалить початок процедури вступу України до ЄС, це буде означати кінець об'єднання і буде свідчити, що воно керується суто геополітикою.

Тим часом, 20 квітня 2022 р. до Києва здійснив візит голова Європейської Ради Шарль Мішель. Він відвідав зруйновану російськими окупантами Бородянку, де запевнив, що «миру без справедливості не може бути». А 9 травня 2022 р. він відвідав Одесу, де висловив стурбованість блокадою українських портів. 4 травня 2022 р. Європейська комісія оголосила шостий пакет санкцій проти РФ. Угорщині було запропоновано перехідний період до 2024 р., аби відмовитись від російської нафти. 6 травня у Варшаві за ініціативою урядів Польщі та Швеції відбулася міжнародна донорська конференція, учасники якої обговорили обсяги та способи допомоги Україні в час агресії Росії та для повоєнного відновлення. Відкриваючи конференцію, президент Європейської Ради Шарль Мішель заявив, що вона стане відправною точкою європейського «плану Маршалла» для України. У конференції взяли участь особисто чи онлайн президенти, прем'єр-міністри, представники урядів чи посли 37 держав світу. Виступаючи на її закритті, прем'єр-міністр Республіки Польща Матеуш Моравецький оголосив, що учасники конференції зібрали для України 6,5 млрд доларів, і заявив, що міжнародна спільнота повинна посилити санкції проти Росії, зокрема запровадити повне ембарго на газ і нафту, а також конфіскувати російські активи та федеральні резерви³⁴. А 18 травня 2022 р. Європейська комісія рекомендувала виділити Україні кредит 9 млрд євро. 19 травня 2022 р. Європейський парламент проголосував за скасування імпортних мит на товари з України.

21 травня 2022 р. президент України В. Зеленський за підсумками переговорів із прем'єр-міністром Португалії А. Коштой зазначив, що Україну не влаштує жодна альтернатива статусу кандидата на вступ в

³³ Україна передала ЄС заповнену другу частину опитувальника, необхідну для отримання статусу кандидата на членство в ЄС. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-peredala-yes-zapovnnenu-drugu-chastinu-opituvalnika-neobhidnu-dlya-otrimannya-statusu-kandidata-na-chlenstvo-v-yes>

³⁴ Герасимчук С. Реакція найближчих до України країн на напад Росії. URL: <http://prismua.org/russian-attack/>

Євросоюз. А МЗС України заявило, що несправедливо пов'язувати питання надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС із прогресом у інтеграції країн Західних Балкан до Європейського Союзу. 30–31 травня 2022 р. відбувся саміт Євросоюзу, на якому Італія, Кіпр, Угорщина виступили проти розширення антиросійських санкцій. 11 червня 2022 р. у Києві відбулися переговори з головою Європейської Комісії Урсулою фон дер Ляйєн, яка вдруге після широкомасштабного вторгнення РФ відвідала Україну. Під час них зазначалося, що сім країн-членів Європейського Союзу поки що не підтримують надання Україні статусу країни-кандидата на вступ до ЄС, зокрема, проти виступають Австрія, Данія, Нідерланди, Швеція, а Німеччина і Франція – проти спрощеної та прискореної схеми такого рішення³⁵.

Отже, не все так просто було у взаємовідносинах України та ЄС із цим питанням, адже для позитивного його вирішення потрібна була одностайна підтримка усіх 27 країн-членів ЄС, а серед них залишаються розбіжності з питання надання Україні статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу. Зокрема, особливу позицію щодо російсько-української війни й підтримки України займало угорське керівництво, а французький президент розмірковував щодо можливого приєднання України та деяких інших країн до європейського співтовариства в іншому, позаєвросоюзницькому форматі, були певні вагання керівництва Німеччини, Австрії, Нідерландів, Данії і Швеції щодо надання Україні офіційного статусу кандидата на вступ до ЄС. Мало того, наприклад, якщо 78% європейців вважають, що влада Росії винна в ситуації, що склалася в Україні, то Болгарія і Кіпр – єдині дві країни ЄС, де більшість громадян були не згодні з тим, що російська влада відповідальна за війну в Україні (46 і 52% відповідно)³⁶. На жаль, такої думки дотримувалися також окремі представники т. зв. політичної еліти і в інших європейських державах. Численні факти свідчать про спробу Росії через лояльних до неї зарубіжних політиків, експертів та інститутів, а також підривну діяльність своїх дипломатичних представництв за кордоном, нав'язати світу потрібний їй погляд щодо російсько-української війни та української історії і культури загалом. Наприклад, конкретні факти щодо впливу Росії на громадську думку в Болгарії та підривної роботи посольства РФ у Софії виклав у інтерв'ю «The Times» у липні 2022 р. прем'єр-міністр

³⁵ Фон дер Ляєн прибула до Києва обговорити заявку України на вступ до ЄС. URL: <https://www.golosameriki.com/a/eu-commission-head-ursula-von-der-leyen-second-visit-to-kyiv-since-russian-agression-start/6613178.html>

³⁶ Як війна в Україні змінює громадську думку в Європі. URL: https://lb.ua/world/2022/05/11/516489_yak_viyua_ukraini_zminyue_gromadsku.html

Болгарії Кирил Петков. А за даними американської розвідки, Росія з 2014 р. таємно витратила понад 300 млн доларів, щоби спробувати вплинути на політиків та інших офіційних осіб у понад двох десятках країн³⁷.

Водночас, Єврокомісія й керівники держав-членів ЄС при ухваленні остаточного рішення щодо надання Україні офіційного статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу не могли не враховувати такі незаперечні факти, що:

- 71% європейців вважають Україну частиною європейської родини;
- практично у всіх країнах-членах ЄС більшість підтримує вступ України до ЄС: згідно з опитуванням, 66% мешканців ЄС згодні з тим, що Україна повинна вступити до ЄС, коли буде готова – цю ідею в більшості підтримують у всіх країнах, крім Угорщини (де згодні лише 48%). Найбільша підтримка в Португалії (87%), Естонії (83%), Литві (82%) і Польщі (81%), навіть і в таких «проблемних» щодо цього питання країнах, як Німеччина (68%), Франція (65%) і Нідерланди (62%). А найбільше незгодних у Люксембурзі (38%), Греції (37%), Угорщині (36%);

- більшість громадян країн-членів ЄС схвалюють постачання в Україну військової техніки: згідно з опитуваннями, закупки й постачання військового обладнання схвалюють 67% європейців. Найбільші показники зафіксовані у Фінляндії (90%), Естонії (87%), Польщі (86%), Литві (84%) та Португалії (83%), а найнижчі – на Кіпрі (31%) і в Болгарії (30%).

- також 93% громадян країн ЄС підтримують надання гуманітарної допомоги Україні, а 75% – прийом українських біженців (сьогодні в Європі понад 6 млн українських біженців, і країни ЄС із свого бюджету вже виділили 3,7 млрд євро для допомоги їм та планують збільшити її);

- 80% європейців схвалюють фінансову підтримку України: з 2014 р. Європейський Союз надав Україні 17 млрд євро, а з початку широкомасштабної агресії Росії – 2 млрд євро на закупівлю зброї і розпочинає т. зв. План Маршалла для України, який допоможе державі відновити інфраструктуру й підтримати економіку нашої країни після війни, а Єврокомісія запропонувала Україні додаткову макрофінансову допомогу в 2022 р. у 9 млрд євро. США, своєю чергою, в рамках 11 пакетів військової допомоги Україні, виділили їй уже понад 5 млрд дол., а Конгрес США ухвалив Закон про ленд-ліз для України на 5 років (передача зброї тощо без затримок і процесуальної тяганини, а розрахунки після війни кредитами);

³⁷ Див.: Прем'єр Болгарії розповів про вплив Росії в країні та підривному роботу посольства РФ. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/07/28/7360751/>; США: Росія з 2014 року витратила \$300 млн для прихованого впливу на світову політику. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/09/13/7367348/>

- Європейський Союз скасував усі квоти та мита на українську продукцію;

- США й понад 40 держав світу надають фінансову та військову підтримку Україні в її справедливій війні проти російських окупантів, а ЄС створив спеціальний «Європейський фонд миру» для посилення спроможності України в її війні проти держави-терориста;

- під час російсько-української війни створена й активно діє контактна група з надання військової допомоги Україні «Рамштайн», до складу якої входять представники близько 50 країн;

- Європарламент 9 червня 2022 р. підтримав резолюцію із зверненням до лідерів країн-членів ЄС надати Україні статус кандидата на вступ до ЄС «як чіткий політичний сигнал солідарності з народом України», а також рекомендував якомога швидше надавати Україні необхідну зброю. «Стратегічна мета вільного світу – допомогти Україні в кінцевому підсумку завдати поразки російському агресору й відновити контроль над її територією у міжнародно визнаних кордонах», – наголошується в цій резолюції Європарламенту («за» проголосували 438 депутатів, 65 – «проти», 94 – утрималися);

- в Україні була сформована делегація на чолі з віце-прем'єркою з питань європейської та євроатлантичної інтеграції О. Стефанішиною для переконання державних діячів тих країн, де є сумніви щодо надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС, а також президенти Польщі та Словаччини А. Дуда й З. Чапутова здійснили турне окремими країнами ЄС, щоби переконати лідерів цих країн підтримати надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС; із подібними закликами звернулися до ЄС країни Балтії, а балканські країни Північна Македонія, Албанія та Чорногорія ухвалили спільну Заяву про підтримку України та заклик до ЄС надати їй офіційний статус кандидата на вступ;

- у Європі вже більше 30 країн блокують російську пропаганду, зокрема мовлення телеканалів РФ тощо³⁸.

Наведені факти переконливо свідчать про те, що і у громадян Європи, і у чиновників Європейського Союзу та лідерів країн-членів під час російсько-української війни суттєво змінилося ставлення до України і щодо її перспектив членства в ЄС, і це стало обнадійливим фактом і додатковим стимулом для нашої перемоги над російським агресором. На цьому, зокрема, наголосив головний дипломат ЄС Ж. Боррель, заявивши,

³⁸ Див.: Віднянський С. Україна – Європейський Союз: новий етап взаємовідносин в умовах російсько-української війни 2014–2022 рр. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. Вип. 31. К., 2022. С. 26-28; Герасимчук С. Реакція найближчих до України країн на напад Росії. URL: <http://prismua.org/russian-attack/>

що він ніколи не бачив у ЄС такої єдності, як для підтримки України з початком повномасштабного вторгнення РФ, а також зазначив, що Євро-союз має за мету підтримати Україну й допомогти їй повернути території, втрачені, в крайньому разі, після початку повномасштабної війни 24 лютого 2022 року.

Ще одним із підтверджень позитивного, доброзичливого й солідарного ставлення європейців до України, яка героїчно протистоїть варварській агресії Росії, є перемога 21 травня 2022 р. на конкурсі Євробачення української пісні «Стефанія», виконаної групою «Калуш оркестра». Адже саме близько 500 балів від європейських глядачів (найвищий показник за всю історію цього конкурсу з 1947 р.) забезпечили цю перемогу українських співаків, які за результатами голосування журі були лише на 4 місці після Великої Британії, Іспанії та Швеції.

Слід також відзначити, що цьому значною мірою сприяли, окрім героїчного спротиву Збройних сил України російській агресії, активні, наступальні дії української дипломатії – і Міністерства закордонних справ, і Кабінету міністрів, і Верховної Ради, і Офісу Президента України, і особисто українського президента. Зокрема, сотні зустрічей і телефонних перемовин із лідерами країн Заходу і пристрасні виступи із закликами підтримки України у війні та її євроінтеграційних прагнень президента України В. Зеленського у форматі онлайн відео-конференцій перед депутатами понад 20 парламентів країн-членів ЄС, Великої Британії та конгресу США не могли не вплинути на політику іноземних держав щодо України. Мабуть не випадково у травні 2022 р. президент Європейської Ради Шарль Мішель запропонував активізувати процес розширення ЄС, нагадавши, що, наприклад, переговори про його розширення на Західні Балкани затягуються і тривають уже майже 20 років, а сьогодні є запити на членство ще від України, Республіки Молдова і Грузії, тому слід терміново зробити крок вперед і створити новий імпульс для заохочення реформ і просування європейської інтеграції майбутніх членів ЄС. «Ви знаєте, що ми знаємо, що ви і народ України воюєте за свою батьківщину, за майбутнє ваших дітей, за ваші свободи. Але ви також воюєте за наші спільні європейські принципи, цінності і демократичні права», – зокрема наголосив він, звертаючись 9 травня до президента України В. Зеленського з Одеси, де в той день впали кілька російських ракет, принісши нові жертви й руйнування³⁹.

³⁹ Україна вимагає кандидатства в ЄС, остерігаючись альтернатив Макрона. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/ukraine-demands-to-be-candidate-for-eu-membership/6565030.html>

Вагомим підтвердженням цього стало прибуття в Україну канцлера ФРН Олафа Шольца, президента Франції Емануеля Макрона і прем'єр-міністра Італії Маріо Драгі, до яких приєднався президент Румунії Клаус Йоханніс, 16 червня 2022 р. (за день до того, як Єврокомісія повинна була надати висновок по заявці України на отримання статусу кандидата на членство в ЄС, що стане підставою для ухвалення політичного рішення на саміті лідерів ЄС 23–24 червня), щоби засвідчити В. Зеленському підтримку найбільших європейських держав. Не менш важливим є те, що лідери цих держав під час зустрічі з президентом України висловилися за негайне надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС без жодних попередніх застережень. «Результати зустрічі підтвердили, що Україна має стійку підтримку міжнародної коаліції», – наголосив глава Офісу Президента України Андрій Єрмак, додавши, що Україна передала лідерам провідних європейських держав «повний пакет санкційних пропозицій проти Росії, який підготувала міжнародна група Макфола-Єрмака» і що треба посилювати тиск на агресора і працювати над сьомим пакетом санкцій щодо газового ембарго. «Європа сьогодні разом з Україною. Переможемо», – підсумував результати зустрічі глава ОПУ. Все це дало підставу В. Зеленському після перемовин заявити, що зараз Україна наблизилася до Євросоюзу найближче за весь час незалежності⁴⁰.

Того ж дня – 16 червня – Дорадчий орган Європейської Комісії дав позитивну відповідь щодо надання статусу кандидата в члени ЄС Україні, а наступного дня – 17 червня – голова Єврокомісії офіційно оголосила її рішення про рекомендацію ЄР надати Україні статус кандидата на вступ до ЄС без попередніх умов, хоча у висновку Єврокомісії містилися 7 пріоритетних завдань-рекомендацій, зокрема у сфері верховенства права, антикорупції, медіа та національних меншин, які Україні необхідно виконати найближчим часом. Заявка Молдови теж була підтримана, але з умовами, а Грузії поки що відмовлено. Варто відзначити, що після позитивного рішення Єврокомісії головні скептики щодо європейської інтеграції України – спочатку Данія, а потім Нідерланди і Швеція – заявили, що вони підтримають на саміті Європейської Ради 23–24 червня надання Україні статусу кандидата в члени ЄС. Нарешті, 23 червня 2022 р. Європейська Рада одноголосно визнала Україну (разом із Молдовою) офіційним кандидатом на вступ до Європейського Союзу, що стало історичною подією у взаємовідносинах України та ЄС і важливим політичним сигналом та свідченням реальної підтримки Євросоюзом і усіма його

⁴⁰ ОП оголосив результати зустрічі Зеленського з Макроном, Шольцом та Драгі.
URL: https://novyny.online.ua/op-ogolosiv-rezultati-zustrichi-zelenskogo-z-makronom-sholtsom-ta-dragi_n846038/

27 державами-членами європейської перспективи України⁴¹. Слід наголосити, що жодна інша держава в історії Європейського Союзу не отримувала цей статус так швидко після подання заявки на вступ – менш ніж через чотири місяці.

Здобувши офіційний статус кандидата на вступ до Європейського Союзу як перший етап на шляху до повноправного членства в ЄС, Україна отримала нові важливі для неї переваги. Насамперед, позитивне рішення Європейської Ради є потужним політичним сигналом, що ЄС змінює своє ставлення до України від «політики сусідства та східного партнерства» до «політики розширення», і одного дня Україна стане членом цього елітного європейського об'єднання. А сам процес приєднання розпочнеться після того, як усі нинішні держави-члени ЄС одногосно підтримають рішення про початок переговорів про вступ, тривалість яких, як свідчить практика, може бути різною в кожному окремому випадку. Нагадаємо, що нині, окрім України, статус кандидата мають ще шість країн: Туреччина (отримала статус у 1999 році), Північна Македонія (2005), Чорногорія (2010), Сербія (2012), Албанія (2014), Молдова (2022). Подали заявку на вступ та вважаються потенційними кандидатами Боснія і Герцеговина, Косово та Грузія. У процесі переговорів країні-кандидату потрібно привести своє законодавство у відповідність до законодавства ЄС, а також імплементувати політичні, соціальні, економічні, судові та адміністративні реформи. Отже, надання статусу кандидата стане потужним політичним поштовхом до прискорення розпочатих трансформацій в усіх, визначених ЄС, 35 політичних сферах та подальшої інтеграції України до спільного ринку Євросоюзу.

Окрім політичного аспекту, важливими є і економічні переваги від отримання Україною статусу кандидата на членство в ЄС. Країна-кандидат отримає доступ до фінансових інструментів Євросоюзу, які допоможуть швидше проводити необхідні реформи. Йдеться, зокрема, про т. зв. Єдиний передвступний інструмент – ІРА, спрямований на інвестування в соціально-економічну сферу країн-кандидатів. Діюча на сьогодні програма ІРА розрахована на 2021–2027 рр., її загальний бюджет складає 14,1 млрд євро. Частиною цього інструменту є програма IPARD, у рамках якої ЄС надає країнам-кандидатам фінансову й технічну допомогу для розвитку сільських територій і сталого сільськогосподарського сектора, що є особливо актуальним для України. Також Україна може отримати доступ до індивідуальних програм і проєктів економічної допомоги Європейського Союзу. Досвід використання цих інструментів фінансування та

⁴¹ Україна офіційно отримала статус кандидата на вступ в ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/06/23/7141922/>

програм ЄС, а також прямих іноземних інвестицій іншими країнами-кандидатами, свідчить про їхній вплив на зростання ВВП за паритетом купівельної спроможності. Крім того, Україна зможе отримувати довгострокові кредити від ЄС, а також допомогу у вигляді грантів на освіту, культуру, охорону здоров'я тощо.

За прогнозами аналітиків Центру «Нова Європа», Україна може стати привабливим місцем для європейських інвестицій уже після завершення російсько-української війни. Унікальність ситуації з Україною полягає в тому, що вона подала заявку на вступ до ЄС і отримала статус кандидата у розпал війни та потребуватиме значних фінансових надходжень для відбудови після її завершення, що може передбачати і особливий підхід із боку Європейського Союзу, зокрема розробку унікального комплексного механізму з відновлення України, який паралельно допомагав би їй у підготовці до повноправного членства в ЄС⁴².

Утім, одночасно із затвердженням статусу кандидата Брюссель висунув на адресу Києва рекомендації/умови/вимоги щодо проведення реформ, надавши список із семи пунктів, які треба виконати для того, щоб Україна змогла зберегти статус кандидата на вступ до ЄС. Тут варто зауважити, що європейські посадовці не вживають термін «умови» чи «вимоги» щодо переліку реформ, який має виконати Україна. У Брюсселі кажуть про «перелік із семи кроків». Київ також уникає зобов'язуючої термінології, наголошуючи, що робить ці реформи з власної волі, а не під примусом. Тому в українському уряді зазвичай кажуть про втілення «семи рекомендацій». Проте як би це не називалось, йшлося, по суті, про сім блоків реформ, виконання яких Європейська Комісія визначила як умову того, що статус кандидата на вступ України до ЄС як першого етапу на шляху до її повноправного членства збережеться, а саме про необхідність:

1. Ухвалити та впровадити законодавство про процедуру добору суддів Конституційного Суду України, яке запроваджує попередній відбір суддів на основі оцінки їхньої доброчесності та професійних навичок, як рекомендувала Венеційська комісія.

2. Завершити перевірку доброчесності Радою з етики кандидатів у члени Вищої ради правосуддя та відбір кандидатів до створення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

3. Посилити боротьбу з корупцією, зокрема на високому рівні, з ефективним її розслідуванням та судовими рішеннями; завершити при-

⁴² Фахурдінова М. Фінансування та поштовх до реформ: що дасть Україні статус кандидата на членство в ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/05/11/7139235/>

значення нового керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, затвердивши визначеного переможця конкурсу; провести відбір та призначення на посаду нового директора Національного антикорупційного бюро України.

4. Забезпечити відповідність законодавства про боротьбу з відмиванням грошей за стандартами FATF; ухвалити комплексний стратегічний план реформування правоохоронного сектора.

5. Втілити у дію «антиолігархічний закон» для обмеження надмірного впливу олігархів на економічне, політичне та суспільне життя; це має бути зроблено юридично обґрунтованим способом та має враховувати майбутній висновок Венеційської комісії.

6. Подолати вплив корисливих інтересів через узгодження закону про ЗМІ з Директивою ЄС про аудіовізуальні медіапослуги та передавши повноваження незалежному регулятору ЗМІ.

7. Завершити реформу законодавства про національні меншини згідно з рекомендаціями Венеційської комісії, разом із механізмами його негайного та ефективного впровадження.

Такі рішення Єврокомісії щодо України (а також щодо Молдови, воно майже ідентичне), теж не має аналогів в історії ЄС. Зазвичай Брюссель або каже, що держава готова до кандидатства, і рекомендує розпочати з нею переговори про членство, або визнає, що вона не готова, і пропонує повернутися до питання пізніше, коли претендент стане більш європейським (такі рішення ЄК ухвалила щодо Грузії). По суті, Брюссель сказав, що Україна ще не готова повністю бути кандидатом, але, попри це, отримує статус просто зараз. При цьому, на відміну від усіх інших держав, яким давали статус кандидата, в українському висновку немає фрази про запрошення України (так само як і Молдови) до переговорів про членство навіть за виконання умов. А сім блоків реформ, перерахованих вище, необхідно виконати для того, щоби зберегти статус кандидата. Немає у висновках Європейської Комісії і дедлайну виконання цих умов, а лише йдеться про регулярну оцінку прогресу.

Водночас, Україна на найвищому рівні пообіцяла втілити рекомендації ЄС якнайшвидше і навіть взяла конкретні зобов'язання щодо часу. Так, віце-прем'єрка з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України О. Стефанішина ще до офіційного ухвалення рішення про кандидатство заявила, що Київ виконає всі сім умов до кінця року, а згодом зазначила, що реалістичним часом відкриття переговорів про членство України в ЄС вважає 2023 рік. Президент України В. Зеленський своєю чергою заявив, що очікує від Верховної Ради «пріоритетного схвалення євроінтеграційних законів», а в українському парламенті пообіцяли до 2025 р. ухвалити усі закони, необхідні для вступу в ЄС.

Сьогодні найбільш оптимістичним терміном виконання Україною умов Брюссель і Київ вважають другу половину 2023 р. З приводу цього 15 лютого 2023 р. під час візиту в Україну прем'єра-міністра Швеції, яка головує в Євросоюзі, український президент В. Зеленський заявив: «Ми робимо все, щоб підготувати старт переговорів щодо членства у ЄС... І в нас є й необхідне лідерство, і необхідна воля для того, щоб уже цього року мати переговори щодо членства. Україна в цьому відчуває підтримку партнерів, і я дякую за це». Прем'єр-міністр України Д. Шмигаль, своєю чергою, заявив про амбітний план набуття членства в ЄС протягом двох років. А представник України при Європейському Союзі, посол В. Ченцов вважає, що вступити до ЄС у цьому десятиріччі – це реальна мета для України і що «підготовка до членства буде щільно пов'язана з процесом реконструкції і відновлення України». Цікаво відзначити, що переважна більшість українців теж вірять у вступ України до ЄС у найближчі роки – «щойно скінчиться війна» і в перспективі до 5 років.

В Європарламенті теж вважають, що переговори з Україною щодо її вступу до ЄС мають розпочатися 2023 року. «І ми хочемо, щоб вони проходили так, як із Центральною Європою. У Литви на переговори з ЄС пішло три роки, у Польщі чотири роки – це країна велика, співмірна з Україною», – зазначив у зв'язку з цим, наприклад, євродепутат, колишній прем'єр-міністр Литви Андрюс Кубілюс. З огляду на цей досвід, за його словами, в Європарламенті оцінюють, що переговори з Україною можуть добігти кінця до 2027 року, коли Литва головуватиме в Євросоюзі. Ще рік-два потрібно на ратифікацію договору в усіх 27 країнах-членах ЄС. «Якщо працювати в гарному темпі, то можна сподіватися, що вже 2029 року Україна зможе брати участь у виборах Європейського парламенту як повноцінний член ЄС»⁴³, – додав А. Кубілюс. Тим часом, на саміті 9 лютого 2023 р. Європейський Союз обмежився заявою про те, що ЄС «визнає рішучість України виконати усі необхідні вимоги, щоб якнайшвидше почати переговори про вступ», але утримався від конкретніших заяв щодо початку цих переговорів.

У зв'язку з цим слід нагадати, що окрім виконання вимог Єврокомісії, Україна повинна продовжувати роботу з реалізації Угоди про асоціацію з Європейським Союзом 2014 р., яка «мала і продовжує мати важливе значення для посилення та просування подальшої інтеграції України в ЄС». Зокрема, під час 24-го Саміту Україна-ЄС, який відбувся у Києві 3 лютого 2023 р., Віце-прем'єр-міністерка з питань європейської та євроатлантичної інтеграції О. Стефанішина заявила, що Україна виконала вже

⁴³ В Європарламенті бачать перспективу членства України в ЄС у 2029 році. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/03/2/7157224/>

понад 70% зобов'язань, передбачених Угодою про асоціацію з Європейським Союзом. «В умовах повномасштабної війни російської федерації проти України ми продовжували процес адаптації українського законодавства до європейського. Маємо зростання прогресу з імплементації Угоди про асоціацію на рівні 9% порівняно з показником 2021 року», – повідомила вона. Також Україні треба максимально відповідати т. зв. «Копенгагенським критеріям» для вступу 1993 р., згідно з якими європейська країна-аплікант, яка хоче долучитися до Євросоюзу, повинна мати:

- стабільні інституції, що забезпечують демократію, верховенство права, права людини та повагу до прав меншин;
- функціонуючу ринкову економіку, що буде конкурентоздатною на ринку ЄС;

- здатність взяти на себе зобов'язання стосовно членства, зокрема і щодо дотримання цілей політичного, економічного та монетарного союзу.

Зокрема, згідно з оновленою методологією розширення ЄС, розробленою Європейською комісією для кращого оцінювання відповідності країни-аплікантки Копенгагенським критеріям, процес вступу розбитий на 35 розділів та шість кластерів, і для кожного розділу існують умови для відкриття та закриття переговорів, які визначають стан відповідності цим критеріям. Фактично після надання кандидатства та під час переговорів про вступ Єврокомісія здійснює регулярні оцінки прогресу країн-кандидатів по кожному розділу і надає цільові рекомендації для досягнення Копенгагенських критеріїв. На сприяння виконанню Копенгагенських критеріїв спрямовані й сім рекомендацій, надані Україні одночасно зі статусом кандидата у члени ЄС.

Отже, і Копенгагенські критерії, і рекомендації, що надані Україні на її шляху до членства, є дуже тісно переплетеними. Наприклад, описуючи економічні проблеми України, Європейська комісія дуже чітко вказує на те, що покращення макроекономічної стабільності та збереження ринкової економіки мають забезпечуватися, зокрема, за рахунок зниження корупції, зменшення участі держави у функціонуванні економіки, скорочення суттєвого впливу олігархів, зміцнення прав власності та збільшення гнучкості ринку праці. Тобто, із семи рекомендацій, які надала Єврокомісія, фактично шість непрямым чином стосуються покращення функціонування української економіки. Не менш важливою є імплементація в українське законодавство актів права Європейського Союзу, а їх близько 28 тисяч.

Розділ 4

ПРОЦЕС РЕАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНОЮ РЕКОМЕНДАЦІЙ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОМІСІЇ, ОТРИМАНИХ РАЗОМ ІЗ НАДАННЯМ СТАТУСУ КАНДИДАТА НА ВСТУП ДО ЄС (2022–2023 рр.)

Наприкінці липня 2022 р. Європейський Союз опублікував щорічний звіт про виконання Україною Угоди про асоціацію, в якому позитивно оцінив кроки, здійснені Києвом на шляху європейської інтеграції з моменту опублікування останнього звіту 1 грудня 2020 р. і до початку відкритої воєнної агресії Росії проти України 24 лютого 2022 р. «Незважаючи на виклики, зокрема з боку Росії, Україна зробила важливі кроки щодо імплементації Угоди про асоціацію. Реформи, здійснені на сьогоднішній день в цьому контексті, дозволяють Україні з впевненістю розпочати новий етап відносин з ЄС після рішення Європейської Ради про надання Україні статусу країни-кандидата. Нелегітимна й неспровокована військова агресія Росії проти України не заважатиме ЄС підтримувати програму реформ в Україні»⁴⁴, – запевнив високий представник ЄС із зовнішньої політики і політики безпеки Ж. Боррель.

У звіті також відзначається, що Україна зазнала викликів через дестабілізуючі дії Росії, війну на сході й пандемію коронавірусу, але попри це, продовжує надавати пріоритет асоціації і подальшій інтеграції з ЄС, а ключові реформи набули нового імпульсу. Водночас у звіті Європейського Союзу наголошується на необхідності подальших зусиль України, зокрема у сферах боротьби з корупцією, відмивання коштів, запобігання й боротьби з організованою злочинністю.

Варто зазначити, що у 2022 р. після початку широкомасштабного російського вторгнення українська економіка зазнала колосальних втрат: за даними Держмитслужби України ВВП країни обвалився на понад 30%, а експорт товарів скоротився на 35% – до 44,2 млрд дол. Проте обсяг експорту з України до ЄС продовжує зростати: згідно з даними Мінекономіки України, за попередніми оцінками відповідно до методології торгового балансу експорт товарів до Євросоюзу в 2022 році збільшився

⁴⁴ Україна стане членом Європейського Союзу – Боррель. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3672086-ukraina-stane-clenom-evropejskogo-souzu-borrel.html>

на 4,2% в порівнянні з експортом у 2021 році й досягнув 28 млрд дол., що становить понад 63% від усього товарного експорту України. Загалом, завдяки Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом обсяг експорту товарів з України до ЄС зріс з 2015 по 2022 р. майже в 2,5 рази.

5 вересня 2022 р. Україна вперше провела засідання Ради асоціації Україна-ЄС у новому статусі – як країна-кандидат на членство в Європейському Союзі. Українська делегація на чолі з прем'єр-міністром Д. Шмигалем презентувала чіткі пропозиції (подальші кроки) для формування Порядку денного приєднання України до ЄС. Зокрема, було заявлено, що за останні місяці Україна «чітко продемонструвала спроможність на інституційному рівні ефективно втілювати в життя євроінтеграційний порядок денний навіть в умовах війни», і тому «очікуємо рішучих кроків з боку ЄС для поступової повної інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС з його чотирма свободами». Також на Раді асоціації було офіційно закріплено приєднання України з 1 жовтня до митних конвенцій про процедуру спільного транзиту і спрощення торгівлі, а отже, Україна стала 36-ю учасницею конвенцій держав щодо «митного безвізу». Крім того, було підписано угоди щодо участі України у програмах «Митниця» та «Фіскаліс», і Україна стала учасницею програми ЄС «Цифрова Європа» з бюджетом 7,5 млрд євро.

24 березня 2023 р. український уряд представив детальний звіт про виконання Угоди про асоціацію з ЄС за 2022 рік. Згідно зі звітом, оприлюдненим на «Урядовому порталі», наразі Україна виконала 72% всіх зобов'язань, передбачених Угодою про асоціацію, яка є важливим елементом інтеграції України до внутрішнього ринку Євросоюзу. Загальний прогрес виконання Угоди за 2022 рік збільшився на 9%. Загалом, за 2014–2022 роки головні виконавці зобов'язань демонструють такі показники: Кабінет міністрів виконав 70% заходів, а також 1% у процесі виконання, Верховна рада – 61% заходів. Інші органи державної влади виконали 59% заходів⁴⁵.

Інтенсивність і ефективність виконання завдань щодо вступу України до Європейського Союзу залежать, насамперед, від стану справ на російсько-українському фронті й дієвої підтримки та допомоги західних союзників, а також не меншою мірою від активної, цілеспрямованої і узгодженої праці усіх гілок української влади в цьому напрямку та консолідації усього суспільства. Розгортання масштабних воєнних дій Росії проти України після 24 лютого 2022 р. сприяло консолідації українського

⁴⁵ Уряд заявив про виконання 72% зобов'язань за Угодою про асоціацію Україна – ЄС URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/03/24/7158599/>

суспільства й підвищенню його довіри до своєї влади й держави. Російське повномасштабне вторгнення стало також причиною дуже різкої зміни в масовій свідомості українців: відбувся показовий ріст громадянської самоідентифікації жителів України. «Але головна, фундаментальна зміна, яка відбулась за цей рік – це поява величезної довіри українців до своєї держави. Раніше вона була представлена у рейтингах довіри лише фрагментарно, люди могли любити «свою землю», довіряти якимось інституціям, але державі – ні. Тепер же влада і держава – у лідерах довіри, українці нарешті повірили у свою країну», – вважає директор соціологічної групи «Рейтинг» О. Антипович. А заступник директора Київського міжнародного інституту соціології А. Грушецький відзначає ріст довіри насамперед до всіх інституцій в Україні, які залучені до оборони країни. Зокрема, за даними опитування цього інституту, проведеними у грудні 2022 р., Збройним силам України довіряли 96% опитаних людей, президенту України і волонтерам – по 84%, Службі безпеки України – 63%, Національній поліції – 58%, українським ЗМІ – 57%, уряду України – 52%, Верховній Раді України – 35%, а судам і прокуратурі – відповідно 25 і 21%. Водночас, 76,5% опитаних громадян України вважають, що децентралізація позитивно вплинула на відбиття російської агресії та зауважують, що їхні громади готові до опору, а підтримка створених під час війни воєнних адміністрацій становила 74%.

Проведене агенцією «Рейтинг» у листопаді 2022 р. соціологічне опитування, своєю чергою, засвідчило, що 90% опитаних українців вважають, що обороноздатність країни зросла, 86% переконані в поліпшенні міжнародного іміджу України і майже 90% громадян вважають, що справи в Україні розвиваються у правильному напрямку. Загалом, як вважає відомий український філософ і соціолог Євген Головаха, українці показали себе в 2022 р. оптимістами: «В те, що життя в найближчий рік більш-менш налагодиться, зараз вірять втричі більше наших співвітчизників, ніж це було до 24 лютого минулого року». Зокрема, через рік повномасштабного вторгнення РФ в Україну, в лютому 2023 р., соціологи зафіксували рекордні показники підтримки українцями вступу до Європейського Союзу – 87% та НАТО – 86%, і 95% опитаних українців вірять у перемогу України над Росією. Водночас, понад 70% українців підтримують вимоги ЄС про реформи в Україні для відкриття переговорів щодо її членства в Європейському Союзі⁴⁶.

⁴⁶ Рустем Халілов. Оптимісти і циніки. Українці часів війни в дзеркалі соціології – інтерв'ю з Євгеном Головахою 9 березня 2023 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/03/9/7392553/>

Маючи таку значну підтримку громадян України, українська влада приступила до виконання насамперед тих умов Євросоюзу, процес по яких є досить тривалим. Зокрема, найпріоритетнішими були визначені схвалення Верховною Радою України законів про національні меншини та про медіа, які імплементують норми, що увійшли до критеріїв ЄС, а також забезпечення чесних конкурсів до Національного антикорупційного бюро України (НАБУ) та до Конституційного Суду і здійснення реформування правоохоронного сектору України загалом. Уже 28 липня 2022 р. відбулося призначення керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП) фіналіста конкурсу О. Клименка, яке упродовж тривалого часу блокувалося і тому стало першою позитивною новиною на шляху виконання вимог ЄС. У царині судової реформи такою новиною стало обрання 15 серпня 2022 р. двох нових членів Вищої ради правосуддя (ВРП), до яких не було жодних претензій із боку громадянського суспільства. Також були напрацьовані законопроекти про національні меншини та про медіа, почалася робота над законодавством про реформу Конституційного Суду.

У середині серпня 2022 р., через півтора місяці, як Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС, консорціум експертів аналітичних організацій під проводом Центру «Нова Європа» здійснив експертну оцінку семи блоків реформ за 10-бальною шкалою. Цей перший незалежний моніторинг виконання Україною рекомендацій ЄС показав наступні результати:

- Реформа Конституційного Суду – 0 балів;
- Реформа ВРП та ВККС – 7 балів;
- Антикорупція: САП та НАБУ – 6 балів;
- Боротьба з відмиванням коштів – 5 балів;
- Антиолігархічна реформа – 2 бали;
- Законодавство про медіа – 6 балів;
- Законодавство про нацменшини – 5 балів.

Загальна оцінка виконання Україною 7 умов ЄС на той час становила 4,4 бали.

У жовтні 2022 р. і в січні та наприкінці квітня 2023 р. українські експерти ще тричі перевіряли прогрес у втіленні цього переліку реформ. Результати останньої з цих перевірок засвідчили, що через 10 місяців після отримання статусу кандидата на вступ до ЄС Україна наблизилася до того, щоби виконати сім критеріїв, які вона отримала від ЄС разом зі статусом кандидата. Підсумкова оцінка виконання цих критеріїв склала 6,8 бала з 10, а саме:

- Реформа Конституційного Суду – 2 бали;
- Реформа ВРП та ВККС – 8 балів;

- Антикорупція: САП та НАБУ – 8 балів;
- Боротьба з відмиванням коштів – 6 балів;
- Антиолігархічна реформа – не оцінювалась, але за попередньою оцінкою складала 2 бали;
- Законодавство про медіа – 9 балів;
- Законодавство про нацменшини – 8 балів⁴⁷.

Отже, Україна суттєво просунулася у виконанні визначених ЄС критеріїв, пов'язаних із реформами: загалом виконання семи рекомендацій ЄС перевалили за дві третини. На цьому тлі початок переговорів про вступ України до Європейського Союзу наприкінці 2023 р. видається цілком реальним завданням. Водночас залишаються принаймні два проблемні критерія – це реформа Конституційного Суду України, точніше, системи відбору його суддів, та впровадження антиолігархічної реформи.

Зокрема, попри рекомендацію Венеційської Комісії не призначати нових суддів Конституційного Суду до розробки нового законодавства, в Україні було призначено 4 нових судді до КСУ. А 13 грудня 2022 р. парламент ухвалив законопроект про реформу Конституційного Суду, який уже 20 грудня підписав президент України, наступного дня після того, як Венеційська комісія офіційно заявила про невідповідність реформи європейським критеріям щодо деполітизації складу Конституційного Суду через запровадження професійного та ціннісного вибору кандидатів до нього. Щоправда, після закликів ЄС переглянути цей закон, уряд України визнав проблему й анонсував зміни до нього. І дійсно, 10 червня 2023 р. Верховна Рада України в першому читанні ухвалила проект закону щодо уточнення положень про конкурсний відбір кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України. Нагадаємо, що реформа системи відбору суддів КСУ є першою з семи рекомендацій Європейської комісії для подальшого руху щодо членства України в ЄС. Того ж дня Венеційська комісія опублікувала висновок щодо цього законопроекту, в якому зазначила вірцеву готовність України просуватися вперед із реформами та виконувати рекомендації ВК, але водночас рекомендувала низку правок, зокрема вилучити зі статті 10 законопроекту положення про порядок голосування щодо обрання з'їздом суддів⁴⁸.

⁴⁷ Громадські експерти підвищили оцінку виконання Україною рекомендацій ЄС. Прес-центр УКМЦ. URL: <https://uacrisis.org/uk/gromadski-eksperty-pidvyshhyly-otsinku-vykonannya-ukrayinoyu-rekomendatsij-yes>; Сидоренко С. «Майже готові» до переговорів про вступ: що показала оцінка України за 7 критеріями ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/05/4/7161006/>

⁴⁸ Офіс Віцепрем'єрки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції. Верховна Рада підтримала зміни щодо відбору суддів КСУ відповідно до висновку Вене-

Отже, комплексне та послідовне впровадження судової реформи відповідно до рекомендацій Венеційської комісії залишається життєво важливим завданням для посилення стійкості України та для забезпечення прогресу у процесі просування до Євросоюзу. 7 серпня 2023 р. президент України В. Зеленський підписав один із ключових законів у цій сфері, які Україні необхідні для відкриття переговорів із ЄС про вступ – закон, який гарантує прозорий, професійний і добросесний відбір суддів Конституційного Суду України⁴⁹.

До позитивних зрушень у впровадженні судової реформи слід віднести те, що у січні 2023 р. Україна нарешті отримала повноважну Вищу раду правосуддя, до складу якої наразі обрано 15 з 21 члена. 1 червня 2023 р. ВРП з відібраних попередньо під час співбесід 32 кандидатів призначила усіх 16 членів нової Вищої кваліфікаційної комісії суддів, що було одним із принципових завдань для України, які вона отримала разом зі статусом кандидата на вступ до ЄС. А 6 червня ВККС на організаційному засіданні Вищої кваліфікаційної комісії суддів України обрано голову комісії – Романа Ігнатова, суддю Київського апеляційного суду. Це розблокувало роботу ВККС, діяльність якої була припинена ще у жовтні 2019 р., що дозволить проводити нею набір суддів на понад 2 тис. вакантних посад та завершити кваліфікаційне оцінювання суддів⁵⁰.

Рекомендація Європейської комісії щодо обмеження надмірного впливу олігархів на економічне, політичне та суспільне життя з врахуванням висновку Венеційської комісії теж залишається поки що проблемним. Йдеться про т. зв. «Антиолігархічний закон» 2021 р., який дуже повільно впроваджується в Україні й упродовж тривалого час не отримував висновку Венеційської комісії. Хоча певні зміни відбуваються, вплив та потужність окремих олігархів в Україні поступово зменшуються. Наприклад, Р. Ахметов через небезпеку санкцій на підставі закону позбавився своєї медіаімперії, а медіа П. Порошенка змінили офіційних бенефіціарів. Розпочався процес націоналізації стратегічних підприємств, які належали до війни олігархам К. Живаго, І. Коломойському, В. Богуслаєву, К. Григорішину, В. Новинському.

ційської Комісії. URL: <https://www.facebook.com/UA.EU.NATO/posts/pfbid02uLScdX9iYXxRDUchi3qWKygdB1sTtKh5vb6GqxT2W5ZuVrfcCmfybHjkTfYP1WNzl>

⁴⁹ Президент підписав один із необхідних законів для початку переговорів з ЄС про вступ. URL: <https://mail.ukr.net/desktop#readmsg/16926274600304586864/f0>

⁵⁰ Вища рада правосуддя обрала нову ВККС, що є одним з «кандидатських» завдань для України. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/06/1/7404823/>; Вища кваліфікаційна комісія суддів України обрала голову. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/06/6/7405584/>

Нарешті, лише 13 червня 2023 р. Венеційська комісія заявила, що так званий антиолігархічний закон не повинен застосовуватися в тому вигляді, в якому він є зараз, а натомість треба застосувати системний підхід. Зокрема, у висновку «Венеційки» зазначається, що більшість країн використовують комплекс взаємопов'язаних заходів для запобігання руйнівному впливу на демократію, верховенство права та права людини через концентрацію впливу в руках небагатьох. «Україна бореться з деструктивним впливом «олігархізації» за допомогою «персонального підходу», ухвалюючи Закон про олігархів. Хоча Венеційська комісія визнає, що у виняткових, надзвичайно критичних ситуаціях, наприклад, у ситуації захоплення держави, радикальні рішення можуть бути виправдані, заходи, запропоновані Законом «Про олігархів», викликають серйозне занепокоєння щодо їхньої сумісності з Європейською конвенцією з прав людини і важко узгоджуються з принципами політичного плюралізму та верховенства права», – йдеться у висновку, який також містить конкретні рекомендації щодо застосування системного підходу під час впровадження цього закону⁵¹.

З виконанням Україною інших рекомендацій Єврокомісії справи виглядають краще. Щодо посилення боротьби з корупцією, то, як уже зазначалося, відбулося призначення нового керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури – переможця тривалого конкурсу, ухвалено кілька антикорупційних законів, у т. ч. про запровадження процедури верифікації кінцевих бенефіціарних власників, була створена й розпочала діяльність конкурсна кваліфікаційна комісія з відбору кандидатів на посаду директора Національного антикорупційного бюро України, якою 25 лютого 2023 р. до наступного етапу відбору було допущено 11 кандидатів, а вже 3 березня – проголосовано за трьох переможців конкурсу, з яких остаточного переможця має обрати Кабмін України. Того ж дня уряд затвердив Державну антикорупційну програму, яка є ключовим інструментом реалізації Антикорупційної стратегії 2021–2025 і містить заходи, спрямовані на підвищення ефективності системи запобігання корупції у різних сферах суспільного життя, формування негативного ставлення до корупції у суспільстві та забезпечення невідворотної відповідальності за неї. А 6 березня 2023 р. під час позачергового засідання Кабінет міністрів призначив директором НАБУ Семена Кривоноса, який обіймав посаду голови Державної інспекції архітектури та містобудування України, а також закликав його призначити заступниками 2 його конкурентів, які вийшли у фінал конкурсу, – С. Гупяка та Р. Осипчука. Під час засідання

⁵¹ Див.: «Венеційка»: «антиолігархічний закон» не повинен застосовуватися у вигляді, в якому він є зараз. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/06/13/7406658/>

уряду прем'єр-міністр Д. Шмигаль назвав конкурс щодо обрання голови НАБУ «прозорим», нагадавши, що кандидатів обирала комісія, зокрема за участі міжнародних партнерів, і заявив: «Тепер Україна виконала всі 7 рекомендацій ЄС, які були визначені при отриманні статусу кандидата. Це демонструє нашу цілеспрямованість вже цього року перейти до початку перемовин про вступ». Позитивно оцінила прогрес України на антикорупційному напрямку, зокрема затвердження Антикорупційної стратегії і призначення нового директора НАБУ, і глава Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн, про що заявив президент В. Зеленський після розмови з нею 9 березня 2023 року⁵².

Також останнім часом в Україні було оголошено підозри низці колишніх і нинішніх топ-посадовців, включно з народними депутатами, членами уряду та представниками судової влади, проведено дієві розслідування й низку справ скеровано до суду, ухвалено низку відповідних євроінтеграційних законопроектів тощо. Наприклад, 10 червня 2023 р. Верховна Рада України підтримала зміни щодо відбору суддів Конституційного Суду України відповідно до висновку Венеційської Комісії і в першому читанні ухвалила проєкт закону щодо уточнення положень про конкурсний відбір кандидатур на посаду судді КСУ⁵³. А 1 липня 2023 р. президент України В. Зеленський своїм указом увів у дію рішення РНБО від 23 червня 2023 р. «Про прискорення судової реформи та подолання проявів корупції у системі правосуддя», згідно з яким, зокрема, за корупцію в судах позбавлятимуть волі на 10–15 років із конфіскацією майна⁵⁴.

Водночас, експерти вважають, що для посилення ефективності роботи антикорупційних органів необхідними є: відновлення декларування топ-посадовців, зупинене на початку широкомасштабної агресії РФ проти України, посилення інституційної незалежності САП, подальше системне

⁵² Див.: Сидоренко С. Шлях до ЄС. Що має зробити Україна, щоб почати переговори про членство. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/08/22/7145358/>; Україна на шляху до ЄС: де ми є і куди рухаємося далі. URL: <https://zn.ua/ukr/international/ukrajina-na-shljakhu-do-jes-de-mi-je-i-kudi-rukhamosja-dali-.html>; Зеленський та Урсула фон дер Ляєн обговорили прогрес України у виконанні рекомендацій Єврокомісії щодо вступу України в ЄС. URL: https://lb.ua/news/2023/03/09/548412_zelenskiy_ursula_fon_der_lyaien.html

⁵³ Офіс Віцепрем'єрки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції. Верховна Рада підтримала зміни щодо відбору суддів КСУ відповідно до висновку Венеційської Комісії. URL: <http://surl.li/hxvle>

⁵⁴ Погорілов С. За корупцію в судах світитиме до 15 років: Зеленський підписав указ. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/07/1/7409368/>

реформування КСУ і внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України.

Останнє стосується й боротьби з відмиванням коштів. І хоча вже набув чинності схвалений Верховною Радою України в листопаді 2022 р. закон про запобігання та протидію відмиванню коштів, він втілюється в життя досить повільно. В Офісі генпрокурора розробляється комплексний стратегічний план щодо реформи правоохоронних органів, при цьому розвиток правоохоронного сектора відбувається з огляду на реалії війни – прокуратура і органи досудового розслідування значні ресурси витрачають тепер на розслідування воєнних злочинів та злочинів у сфері національної безпеки.

Досить успішно, на думку експертів, реалізуються реформи в медійній сфері та законодавства щодо національних меншин. 13 грудня 2022 р. парламент України ухвалив закон «Про медіа», який 29 грудня підписав президент. Цей законопроект був суттєво допрацьований перед ухваленням з урахуванням висновку Єврокомісії та Ради Європи, а також рекомендацій національних гравців. До другого читання в законі також було виправлено норми, що могли послабити механізми захисту української мови та національного культурно-інформаційного простору. Утім, для завершення виконання рекомендації Україна має ухвалити зміни до закону про рекламу, що втілять додаткові положення аудіовізуальної директиви ЄС. Проект цього закону розроблений та надісланий до ЄК. Новий Закон «Про медіа» суттєво посилює роль Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення та надає регулятору широкі можливості для обмеження доступу до каналів та сервісів провайдерів РФ, а також контенту лінійних каналів на платформах спільного доступу до відео. Він набув чинності 31 березня 2023 р. «Сьогодні, нарешті, набирає чинності Закон України «Про медіа», до якого Україна прямувала понад 10 років. Перш за все, закон забезпечує прозорість медійного простору та сприяє реалізації права на свободу вираження поглядів, отримання різнобічної, достовірної та оперативної інформації та її вільного поширення. Що не менш важливо, державної мови на національному телебаченні стане більше. Мінімальна частка зросте з 75% до 90%, що значно посилює позиції української мови в медіасфері», – наголосив міністр культури та інформаційної політики О. Ткаченко⁵⁵. 30 травня 2023 р. з метою впровадження європейських норм до закону про рекламу Верховна Рада України проголосувала в другому читанні за

⁵⁵ Сьогодні набирає чинності Закон України «Про медіа». URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/novyny/sogodni-nabyraye-chynnosti-zakon-ukrayiny-pro-media>

зміни до Законів України «Про рекламу», «Про медіа» і «Про суспільні медіа в Україні»⁵⁶.

Нарешті, ще одним успіхом у реалізації рекомендацій Європейської Комісії стало ухвалення рамкового законодавства щодо прав національних меншин, на необхідності ухвалення якого особливо наполягала Угорщина. 13 грудня 2022 р., після довгих дебатів, критики з боку українських експертів та з урахуванням позиції Ради Європи, до якої був надісланий законопроект, Верховна Рада України ухвалила закон «Про національні меншини (спільноти) України». Цей закон, за оцінкою експертів, відповідає вимогам конвенції щодо захисту меншин, стороною яких є Україна, однак його ухвалення відбулося не без проблем. По-перше, Україна не зверталася до Венеційської комісії із проханням надати висновок щодо законопроекту (натомість використала попередні висновки ВК та запитала думку інших інституцій Ради Європи). По-друге, закон був ухвалений у першому та другому читаннях дуже швидко, через що між читаннями не було консультацій із представниками меншин, вони проходили лише перед першим читанням.

Тим часом, 31 березня 2023 р. у Страсбурзі відбулися робочі зустрічі делегації України з представниками Венеційської Комісії, Консультативного комітету Рамкової конвенції про захист національних меншин та Комітету експертів Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, під час яких українська сторона детально розповіла про особливості закону про національні меншини (спільноти) України та перебіг роботи щодо розроблення нормативно-правової бази, спрямованої на забезпечення його належної імплементації та дієвості. Також представники цих європейських інституцій були запрошені в Україну для зустрічей із представниками органів державної влади, місцевого самоврядування та громадських об'єднань задля кращого розуміння стану ситуації із забезпеченням прав національних меншин та корінних народів⁵⁷.

Незважаючи на це, закон викликав зауваження з боку окремих країн ЄС, передусім Угорщини та Румунії, які послідовно виступають за зміну інших законів про національні меншини, насамперед щодо мови освіти. Україні доведеться вести з ними діалог для досягнення

⁵⁶ Офіс Віцепрем'єрки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції. Які основні зміни очікуються завдяки ухваленню законопроекту щодо впровадження європейських норм до закону про рекламу? URL: <https://www.facebook.com/UA.EU.NATO/posts/pfbid06S8TFizo4L4FM2X55rqvUJCdGiXrWT3Js5oJCaCzCigtbn5V7Fwz6bvi5Sk81SQ4l>

⁵⁷ Українська делегація обговорила питання забезпечення прав нацменшин у Раді Європи. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/novyny/ukrayinska-delegaciya-obgovoryla-pytannya-zabezpechennya-prav-nacmenshyn-u-radi-jevropy>

взаємопорозуміння. Одна з ідей – це продовження перехідного періоду освітнього закону, втілення якого припало на часи російсько-української війни. Тому цілком очікувано 10 червня 2023 р. Верховна Рада України схвалила законопроект № 9332 щодо продовження переходу на українську мову шкіл, в яких викладання ведеться однією з мов країн ЄС, на один рік, тобто до 1 вересня 2024 року. Як зазначається на сайті українського парламенту, законопроект вносить зміни до прикінцевих і перехідних положень закону «Про освіту». Тепер у ньому йдеться, що «особи, які належать до національних меншин України, мови яких є офіційними мовами Європейського Союзу, і розпочали здобуття загальної середньої освіти до 1 вересня 2018 року мовою відповідної національної меншини, до 1 вересня 2024 року продовжують здобувати таку освіту відповідно до правил, які існували до набрання чинності цим законом, з поступовим збільшенням кількості навчальних предметів, що вивчаються українською мовою»⁵⁸. 1 липня 2023 р. цей закон був підписаний президентом України В. Зеленським. Водночас, експерти відзначають, що для повного виконання цієї рекомендації Європейської комісії Україні ще потрібно розробити імплементаційні механізми (підзаконні акти), а не лише ухвалити рамковий закон. Одним із таких актів може бути ухвалення «Концепції Державної цільової програми для забезпечення розвитку єдності у розмаїтті національних меншин (спільнот) на 5–10 років», проєкт якої представлений на обговорення Державною службою України з етнополітики та свободи совісті.

Особливою подією у взаємовідносинах України і Європейського Союзу в контексті реалізації рекомендацій Єврокомісії, які Україна отримала разом із статусом кандидата на вступ до ЄС, став 24-й саміт Україна-ЄС, що відбувся в Києві 3 лютого 2023 р. – вперше в умовах широкомасштабної війни Росії проти України (востаннє він проходив у Києві в жовтні 2021 року). Зустріч на найвищому рівні стала безпрецедентною ще й тому, що вперше з 24 лютого 2022 р. до Києва приїхало одночасно все керівництво ЄС, а Україна вперше взяла в ньому участь уже у статусі кандидата на вступ до ЄС. Він зібрав разом президента України В. Зеленського, президента Європейської Ради Ш. Мішеля і президентку Європейської Комісії У. фон дер Ляєн, а також цілу команду єврокомісарів.

Центральним питанням саміту стали інтеграція України до ЄС, військова підтримка та посилення санкцій проти РФ. Зокрема, було оприлюднене рішення Євросоюзу виділити чергові 500 мільйонів євро в

⁵⁸ Тищенко К. ВР продовжила перехідний період на українську для шкіл з мовами країн ЄС. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/06/10/7406297/>

рамках Європейського фонду миру та запуск місії ЄС із підготовки військовослужбовців. Очікується, що в рамках цієї місії уже у 2023 р. пройдуть підготовку 30 тисяч українських військових. А проте його головним результатом став важливий документ – «Спільна заява за підсумками 24-го Саміту Україна-ЄС», що відбиває позиції та вимоги обох сторін. «Ми підтвердили, що майбутнє України та її громадян – у Європейському Союзі», – таким був головний сигнал, з яким лідери приїхали до Києва. Водночас у спільній заяві знайшло відображення бачення сторін щодо процесу зближення та вступу України до ЄС. Загалом, з огляду на воєнний час Європейський Союз задоволений темпом реформ в Україні. Про це чітко зазначено в заяві: «ЄС визнав значні зусилля, які Україна продемонструвала протягом останніх місяців у досягненні цілей, що лежать в основі її статусу кандидата на членство в ЄС, привітав реформаторські зусилля України у такі важкі часи та закликав країну продовжити цей шлях і виконувати умови, визначені у висновку Комісії щодо заявки України на членство, з метою просування до майбутнього членства в ЄС».

Важливим підсумком саміту Україна-ЄС стала також згода Брюсселя вже навесні оцінити рівень виконання Києвом семи рекомендацій щодо проведення реформ. Досі Європейський Союз відмовлявся надати таку оцінку раніше жовтня 2023 року, що робило неможливим розпочати у 2023 році переговори про вступ до ЄС. «Уперше в нашій спільній заяві саміту зафіксовані наміри розпочати переговори про вступ до ЄС. Мета – почати переговори вже цього року», – наголосив у зв'язку з цим президент України В. Зеленський. Ще одним із важливих результатів саміту український державний лідер назвав прогрес у питанні інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС. «Ми схвалили план пріоритетних дій на 2023–2024 роки. Його реалізація зробить Україну де-факто членом Євросоюзу на рівні секторів економіки: промисловість, аграрний сектор, енергетика, цифрові послуги, транспорт, фінансова сфера, митниця», – пояснив Зеленський⁵⁹.

Після саміту Україна-ЄС, під час спілкування з журналістами 12 березня 2023 р. віце-прем'єрка України з євроінтеграції Ольга Стефанішина підтвердила, що перша оцінка Єврокомісії щодо прогресу України у виконанні «кандидатських критеріїв» буде представлена у травні, і до того часу Київ завершить виконання більшості з них. «Деякі блоки у нас вже політично завершені, лишилися технічні питання... Залишаться

⁵⁹ Куницький О. Саміт Україна-ЄС у Києві: як пройшов, про що домовились. URL: <https://www.dw.com/uk/samit-ukraina-es-pid-cas-vijni-ak-projsov-pro-so-domovilis/a-64608109>

завдання щодо імплементації закону про національні меншини», – пояснила вона. Зокрема, за оцінкою віце-прем'єрки, Верховна Рада до травня 2023 р. ухвалить закон щодо структурування рекламного ринку в Україні, що дозволить Києву заявити про виконання критерію щодо реформи медіа. «Очільник НАБУ призначений; концепція реформування правоохоронних органів підготовлена і має бути схвалена рішенням президента; завершиться процес відбору членів ВККС. Таким чином ми закриваємо антикорупційний, правоохоронний і судовий блок», – наголосила Стефанишина.

Утім, наприкінці квітня 2023 р. посол Європейського Союзу в Україні Матті Маасікас заявив, що Єврокомісія лише в червні оприлюднить попередню оцінку щодо прогресу України в реформах, необхідних для відкриття переговорів про членство у ЄС. «Цього року буде два звіти. Перший – це усна оцінка, і вона відбудеться в червні щодо виконання Україною семи рекомендацій Євросоюзу, яку були надані під час отримання статусу кандидата», – сказав М. Маасікас в інтерв'ю «Суспільному». Однак додав: «Другий звіт стосуватиметься політики розширення ЄС і цього року він вперше стосуватиметься України. Його оприлюднять восени», наголосивши, що Україні відомі очікування ЄС: потрібно ухвалити закон про рекламу, відновити електронне декларування майна, переглянути закони про Конституційний Суд та відмивання грошей, сформувати Вищу кваліфікаційну комісію суддів⁶⁰.

26 квітня 2023 р. віце-прем'єрка України О. Стефанишина зустрілась із послами 27 країн Європейського Союзу. Співрозмовники детально обговорили подальші кроки на шляху європейської інтеграції України та виконання семи рекомендацій, отриманих від Європейської Комісії разом зі статусом кандидата в ЄС. «Ці сім рекомендацій не є новими для України. Але вони по-суті стали стимулом для прийняття найскладніших рішень протягом всієї війни. Рішучість, яку ми отримали разом зі статусом кандидата, дозволила нам швидко ухвалити ряд рішень, необхідних для нашої держави, зокрема щодо боротьби з корупцією, створення та забезпечення повноцінного функціонування судових інституцій, та інші законодавчі зміни», – заявила віце-прем'єрка України під час зустрічі. Зокрема, вона наголосила на тому, що Україна завершила формування всіх антикорупційних інститутів, які нині повноцінно функціонують – Антикорупційного суду, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Національного агентства з запобігання корупції, а також головного правоохоронного органу в цій сфері – Національного антикорупційного бюро.

⁶⁰ Посол ЄС підтвердив: попередню оцінку євроінтеграційних реформ в Україні відклали. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/04/27/7399757/>

Водночас Стефанішина зазначила, що сьогодні Україна не зупиняється на кроках, визначених у рекомендаціях, і продовжує процес реформ, зокрема в реалізації антикорупційної реформи, а також наполегливо працює над виконанням рекомендації про боротьбу з відмиванням грошей. Європейські дипломати, своєю чергою, відзначили зусилля України на шляху європейської інтеграції і запевнили в непохитній підтримці у проведенні необхідних реформ⁶¹. Про це йдеться і в передмові О. Стефанішиної до опублікованого у травні 2023 р. дослідження Європейського ліберального форуму на тему відносин між Україною та Європейським Союзом: «Ми розуміємо, що процес приєднання до ЄС не буде легким, але він забезпечить необхідну стратегічну основу для післявоєнної реконструкції та відновлення країни. Саме тому ми вважаємо за необхідне розпочати переговори наприкінці 2023 року. Це рішення стане тим останнім політичним кроком з боку лідерів ЄС, який відкриє шлях до структурних перетворень в Україні, коли ми спільно відбудовуватимемо країну та зміцнюватимемо ЄС»⁶².

Нарешті, 22 червня 2023 р., рівно через рік після отримання Україною статусу кандидата на вступ до ЄС, Європейська Комісія дала офіційну проміжну оцінку тому, як Україна втілює критерії для початку переговорів про вступ до ЄС. У цьому нестандартному за формою усному звіті йдеться про те, в якому стані перебуває саме зараз імплементація необхідних реформ, і які подальші кроки повинна зробити Україна для виконання рекомендацій ЄК у повному обсязі. Отже, на думку Єврокомісії, Україна наразі виконала повністю два з семи критеріїв, які стосуються судової реформи та медіазаконодавства. Щодо інших п'яти – прогрес також є, і в Україні ще є час, аби втілити усі рекомендації Єврокомісії до жовтня 2023 р., коли ЄС уже формально визначатиме, чи впоралась Україна з рекомендаціями, які були висунуті рік тому. Загалом усі джерела та експерти наголошують, що цей звіт щодо України позитивний, а показник «2 з 7» не повинен лякати: «Той факт, що країни не завершили виконання якогось із критеріїв, не означає, що вони не досягли значного прогресу. Будь-хто, хто слідує, знає, що навіть там, де не всі

⁶¹ Офіс Віцепрем'єрки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції. URL: <https://www.facebook.com/UA.EU.NATO/posts/pfbid0jrSMNB2KXqpjWsqC37vK3Yb4kRVTXpuWu2ESP4aj79yW1Gx1GCdQjJJrkjZzsn7bl>

⁶² Офіс Віцепрем'єрки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції. Необхідно розробити ефективну дорожню карту інтеграції України до ЄС. URL: <https://www.facebook.com/UA.EU.NATO/posts/pfbid02og9PAx9UCXZwR5eAo1pdMUAkXmYPFElkV6k1qYjecmMY1dbXajzt2jJ6rWLroC1Rl>

процедури завершені, все одно багато рішень вже ухвалено, багато критично важливих законів проголосовані в першому читанні»⁶³.

Водночас, Єврокомісія у своєму звіті наголосила, що низка важливих кроків все ще очікують на виконання Києвом, включаючи «посилення системи боротьби з відмиванням грошей» та кроки для «комплексного реформування правоохоронних органів». Відзначаючи хороший прогрес щодо реформи Конституційного Суду України, водночас ЄК вказує на необхідність продовжувати реформи, зокрема внести поправки у процедуру відбору суддів Конституційного Суду згідно з рекомендаціями Венеційської комісії та розпочати процес відбору, а також збільшити кількість іноземних членів Дорадчої групи експертів, яка і відбирає суддів Конституційного Суду. Констатує певний успіх України у виконанні чотирьох наступних рекомендацій – боротьба з корупцією, відмиванням грошей, деолігархізація та вирішення питання національних меншин – Єврокомісія порекомендувала Україні продовжити боротьбу з корупцією, а також створити послужний список у корупційних справах на високому рівні. Зокрема, наголошується на необхідності реформувати правоохоронні органи та посилювати боротьбу із відмиванням грошей, а також ухвалити законопроект про відновлення визначення політично значущих осіб та продовжити приведення законодавства у відповідність до стандартів FATF. Крім того, Україні рекомендовано відновити систему декларування, реалізувати ухвалену антикорупційну державну програму та продовжувати знижувати вплив олігархів, згідно з наявним планом, а також виконати поради Венеційської комісії щодо антиолігархічного законодавства та законодавства про національні меншини⁶⁴.

Утім, на думку українських високопосадовців та експертів, усі ці рекомендації цілком реально виконати до кінця 2023 р. Зокрема, 23 серпня 2023 р. Верховна Рада України ухвалила у другому читанні

⁶³ Див.: *Бжозовські А., Сидоренко С.* Два бали з семи, прогноз позитивний: що думає ЄС про початок переговорів про вступ України у 2023 році. URL: <https://www.euro-integration.com.ua/articles/2023/06/21/7164104/>; Єврокомісія констатує прогрес України у виконанні «кандидатських» рекомендацій. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/06/22/7408052/>; *Вонс Р.* Єврокомісія оцінила прогрес України на шляху до членства в ЄС. URL: <https://glavcom.ua/world/world-politics/jevrokomisiya-otsinila-prohres-ukrajini-na-shljakhu-do-chlenstva-v-jes-936494.html>; *Назаренко С.* "Вони на правильному шляху": Єврокомісія представила усну оцінку реформ в Україні. URL: https://24tv.ua/vstup-ukrayini-do-yes-yevrokomisiya-dala-usnu-otsinku-reformam_n2339870

⁶⁴ Див.: *Шевченко С.* «Два з семи». Чи встигне Україна виконати усі критерії, щоб почати переговори про вступ до ЄС? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukraine-eurointegration-reforms/32472741.html>; Проміжна оцінка від Єврокомісії: над чим ще треба працювати Україні? URL: https://24tv.ua/vstup-ukrayini-do-yes-yevrokomisiya-dala-usnu-otsinku-reformam_n2339870

законопроект № 9419-1 про відновлення подання фінансових звітів політичними партіями, 28 серпня – у першому читанні законопроект № 9610 про внесення змін до Закону України «Про національні меншини (спільноти) України» з метою вдосконалення законодавчого регулювання реалізації прав та свобод осіб, які належать до національних меншин (спільнот). Він спрямований на виконання однієї з семи рекомендацій Європейської Комісії та рекомендацій Венеційської комісії⁶⁵. А 21 серпня 2023 р. були презентовані результати першого етапу селф-скринінгу – первинної оцінки стану імплементації актів права ЄС у межах публічного заходу «Який шлях України до ЄС?». Більше 80 органів державної влади та державних установ України було залучено до проведення селф-скринінгу за 34 переговорними розділами. Ними було опрацьовано майже 28 тис. нормативно-правових актів ЄС та визначено, що 1400 актів імplementовані повністю, близько 3 тис. актів ще підлягає імплементації в українське законодавство (найбільше з них стосуються розділів: транспортна політика, свобода руху товарів, продовольча безпека, ветеринарна та фітосанітарна політика, фінансові послуги та довкілля), а більше 20 тис. на нинішньому етапі визначені як такі, що не потребують імплементації. Наступний етап передбачає підготовку звіту за результатами проведення оцінки разом із пропозиціями щодо приведення галузевого законодавства України у відповідність із правом Європейського Союзу (acquis ЄС)⁶⁶.

Водночас, 3 вересня 2023 р. президент України Володимир Зеленський у недільному відеозверненні закликав Верховну Раду не зволікати з ухваленням законів, необхідних для відкриття переговорів про членство в ЄС. За словами президента, йдеться про закон про відновлення е-декларування, зміни до закону про національні меншини і важливий закон про PER – Politically Exposed Persons – політично значущих осіб. «Кожен з цих законів має вирішальне значення. Так само, як і їхнє голосування. Люди визнають справжню цінність кожного. Я закликаю депутатів не відкладати ці рішення, не підвести Україну і підтримати нашу європейську інтеграцію», – наголосив В. Зеленський⁶⁷.

⁶⁵ Верховна Рада поновила фінансове звітування партій, чого вимагали у G7. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/08/23/7168078/>; Верховна Рада проголосувала за низку євроінтеграційних законопроектів // Євроінтеграційний дайджест № 54. Офіс Віце-прем'єра з питань євроінтеграції України eu1.digest@gmail.com

⁶⁶ Презентовані результати першого етапу селф-скринінгу. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/novyny/prezentovani-rezultaty-pershogo-etapu-self-skryning>

⁶⁷ Зеленський квапить Раду з ухваленням законів, потрібних для переговорів про вступ в ЄС // <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/09/4/7168735/>

В цілому, Європейський Союз задоволений темпами реформ в Україні. Як наголосила голова Європейської Комісії Урсула фон дер Ляєн 21 липня 2023 р. під час виступу в Нью-Йорку, Україна успішно працює над низкою реформ – «від незалежності судової системи до боротьби з корупцією, від прав меншин до свободи ЗМІ». «Мушу сказати, що дуже приємно бачити, як швидко і рішуче Україна впроваджує ці реформи, незважаючи на війну. Вони захищають свою країну і здійснюють реформи»⁶⁸, – підкреслила вона.

Отже, процес реалізації рекомендацій Європейської Комісії Україною як кандидаткою на вступ до ЄС триває, і є сподівання, що наприкінці цього року, після позитивного звіту ЄК, можуть нарешті розпочатися переговори щодо вступу нашої країни до Європейського Союзу, а сам вступ, за найбільш оптимістичними прогнозами, може відбутися в 2029 році. А в жовтні 2023 р. Єврокомісія оголосить остаточні результати виконання сімох умов, які будуть зафіксовані у звіті в межах пакету розширення. І саме ця оцінка стане вирішальною в ухваленні рішення Брюсселя про відкриття переговорів про вступ України до ЄС цього року.

⁶⁸ Голова Єврокомісії похвалила «дивовижний» темп реформ в Україні. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/07/21/7166261/>; Україна вписує нову сторінку в історію Європи – голова Єврокомісії // <https://www.pravda.com.ua/news/2023/07/22/7412435/>

Розділ 5

ПІДТРИМКА Й ДОПОМОГА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ УКРАЇНІ В ЇЇ БОРОТЬБІ З РОСІЙСЬКИМИ ОКУПАНТАМИ ТА У ВПРОВАДЖЕННІ СИСТЕМНИХ РЕФОРМ ІЗ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Загалом, Європейський Союз та уряди і громадяни країн-членів ЄС здійснюють масштабні акції на підтримку України в її боротьбі з російськими окупантами та її євроінтеграційного курсу⁶⁹. Про це свідчать активна політична, воєнна, фінансова, гуманітарна допомога Україні країнами-членами ЄС та НАТО, яка суттєво зросла після початку широкомасштабної агресії РФ 24 лютого 2022 р. Зокрема, у 2022 р. ЄС разом із США надали Україні 113 млрд дол. допомоги, а 13,5 млрд дол. – інші держави. Із початку широкомасштабного вторгнення Росії і до кінця травня 2023 р. Європейський Союз надав допомогу Україні на суму 72 млрд євро, в тому числі доправив в Україну 90 тис. тон допомоги на суму близько 38 млрд євро. Євросоюзом також фінансується гуманітарна допомога Україні, яка надається через гуманітарні агентства ООН, неурядові організації та Міжнародний комітет Червоного Хреста: на квітень 2023 р. сума цієї допомоги становила 685 млн євро⁷⁰. А 13 квітня 2023 р. Рада ЄС схвалила виділення 1 млрд євро на боєприпаси для України. Ухвалені рішення збільшує загальний внесок Європейського Союзу для допомоги Україні в межах Європейського фонду миру до 4,6 млрд євро⁷¹.

У червні 2023 р. Європейська комісія запропонувала створити спеціальний інструмент фінансування в обсязі близько 50 млрд євро, який забезпечить послідовну, передбачувану, а також гнучку підтримку України на період 2024–2027 років, адаптовану до безпрецедентних викликів підтримці країни у стані війни. Новий механізм для України

⁶⁹ Див.: Віднянський С., Мартинов А. Російсько-українська війна та міжнародне співтовариство: монографія. К., 2023. 264 с.

⁷⁰ ЄС виділить ще 55 млн євро на гуманітарну допомогу Україні – євро комісар. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/04/20/7398771/>

⁷¹ Рада ЄС схвалила виділення 1 млрд євро на боєприпаси для України. URL: <https://mail.ukr.net/desktop#readmsg/16818367522303525632/f0>

підтримуватиме її зусилля щодо збереження макрофінансової стабільності, сприяння відновленню, а також модернізації країни під час впровадження ключових реформ на шляху її вступу до Європейського Союзу. Він, зокрема, підтримуватиме перехід до зеленої, цифрової та інклюзивної економіки, яка поступово узгоджується з правилами та стандартами ЄС. Така допомога базуватиметься на фінансовій підтримці держави у вигляді грантів і позик. Надаватися підтримка буде відповідно до Плану відновлення, реконструкції та модернізації країни, який підготує Уряд України⁷². А 22 серпня 2023 р. до держбюджету України надійшов сьомий транш у розмірі 1,5 млрд євро в межах масштабної програми макрофінансової допомоги ЄС (МФД). Ці кошти, як і в попередні періоди, спрямовуються на фінансування пріоритетних видатків держбюджету, зокрема соціальних та гуманітарних. Загалом у 2023 році Україна отримала вже 12 млрд євро пільгового кредитного фінансування в межах цієї програми із передбачених 18 млрд євро. Від початку повномасштабної війни з РФ загальний обсяг прямої бюджетної підтримки України, наданої у межах програм МФД, уже сягнув 19,2 млрд євро⁷³. Це є ще одним підтвердженням, що Європейський Союз залишається непохитним у своїй підтримці незалежності, суверенітету й територіальної цілісності України в межах її міжнародно визнаних кордонів та повоєнної відбудови держави.

Водночас країни-члени ЄС об'єдналися і стали в авангарді реагування на гуманітарну кризу, що через російсько-українську війну охопила всі області України. Такої величезної кількості людей, які шукають притулку від війни, Європа не пам'ятає з часів Другої світової війни. Зокрема, українські соціологи зазначають, що з початку російського повномасштабного вторгнення майже третина українців були змушені залишити свої домівки, що стало найбільшою в світі кризою переміщення людей як за межі України, так і на території власної держави. Наприклад, за даними ООН станом на кінець 2022 р. майже 8 млн громадян України зареєструвалися в ЄС як шукачі притулку, з яких майже 5 млн осіб отримали тимчасовий захист у країнах-членах ЄС (найбільше в Німеччині та Польщі – близько по 1 млн, а також у Чехії – 325 тис. осіб)⁷⁴.

⁷² ЄС запропонує на підтримку України близько 50 млрд євро. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/novyny/yes-zaproponuye-na-pidtrymku-ukrayiny-blyzko-50-mlrd-yevro>

⁷³ Україна отримала сьомий транш масштабної макрофінансової допомоги від ЄС у розмірі 1,5 млрд євро. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/novyny/ukrayina-otrymala-somyu-transh-masshtabnoyi-makrofinansovoyi-dopomogy-vid-yes-u-rozmiri-15>

⁷⁴ Див.: Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія. За ред. С. Головахи, С. Макеева. Київ, 2022.

Утім, найбільш яскравим показником і ефективним інструментом солідарності, підтримки й допомоги Європейського Союзу Україні у її героїчному протистоянні російській агресії є, безумовно, антиросійські санкції. Зокрема, 6 жовтня 2022 р. Рада ЄС ухвалила вже восьмий пакет санкцій Європейського Союзу проти Росії у відповідь на її агресію проти України. В ньому, зокрема, йдеться про індивідуальні санкції проти фізичних та юридичних осіб (загалом нині під санкціями ЄС перебувають 1236 фізичних і 115 юридичних осіб РФ), розширення обмежень, окрім Донецької та Луганської областей, також на Херсонську й Запорізьку області, впровадження ліміту ціни на російську нафту, додаткові обмеження на імпорту з Росії на 7 млрд євро, нові експортні обмеження, спрямовані на скорочення доступу РФ до військових, промислових і технологічних товарів, обмеження для державних підприємств, на фінансові й IT-консультації та інші бізнес-послуги, запобігання обходу санкцій тощо⁷⁵.

Дев'ятий пакет нових санкцій, спрямованих на посилення тиску на Росію у зв'язку з її війною проти України, був затверджений Радою ЄС 16 грудня 2022 р. «Після продовольства та голоду Путін тепер використовує зиму як зброю, навмисно позбавляючи мільйони українців води, електрики та опалення. Європейський Союз відповідає на цю останню ескалацію та воєнний злочин нашим дев'ятим пакетом жорстких санкцій. Ми продовжимо спрямовувати санкції проти економіки та проти тих, хто сприяє цій жорстокій війні», – прокоментував рішення верховний представник ЄС із закордонних справ та політики безпеки Жозеп Боррель. Зокрема, санкції застосовуватимуться до 168 додаткових суб'єктів, пов'язаних з оборонно-промисловим комплексом РФ. Щоправда, у процесі перемовин про дев'ятий пакет санкцій проти Росії Угорщина вже традиційно вимагала певних послаблень, зокрема змогла добитися виключення з нього трьох російських міністрів. 24 лютого 2023 р., у річницю широкомасштабного російського збройного вторгнення в Україну, Євросоюз схвалив уже десятий пакет санкцій проти РФ. А 23 червня 2023 р. після досить тривалого узгодження Рада ЄС затвердила одинадцятий пакет економічних та персональних санкцій проти Росії. Цей пакет спрямований на посилення запроваджених за останній рік обмежень і боротьбу з обходом санкцій. «Сьогоднішній пакет збільшує наш тиск на Росію та на воєнну машину Путіна. Перериваючи шляхи для ухилення (від санкцій), ми доведемо до максимуму тиск на Росію, надалі позбавляючи її ресурсів, яких вона відчайдушно потребує для продовження своєї злочинної війни проти

⁷⁵ ЄС схвалив 8-й пакет санкцій проти РФ. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/novyny/yes-shvalyv-8-y-paket-sankciy-protu-rf>

України», – сказав Верховний представник ЄС із закордонних справ і політики безпеки Ж. Боррель⁷⁶. Цілу низку обмежувальних санкцій щодо Російської Федерації запровадили Сполучені Штати Америки та Канада.

Ще одним важливим показником пріоритетної уваги Європейського Союзу до війни Росії проти України став річний звіт Європейського парламенту (ЄП) про втілення спільної зовнішньої та безпекової політики, ухвалений абсолютною більшістю голосів європейських депутатів («за» – 407, «проти» – 92) у січні 2023 р. Рішення цього репрезентативного органу ЄС дуже важливі для України: вони, зокрема, дають дороговказ політиці Євросоюзу щодо завершення російсько-української війни без компромісів для України. Насамперед, ЄП в цьому документі чітко констатує, що «Росія скоїла воєнні злочини проти України», а до того ж «виступає з ядерними погрозами», що змінюють реальність у світі. Далі звіт містить заклики до негайних дій, які мають бути вчинені державами ЄС, і для цього пропонує конкретні рішучі заходи:

- визнання Росії державою-спонсором тероризму та державою-терористом;
- негайне та повне ембарго на російський імпорт викопного палива та урану;
- закриття та остаточна відмова від трубопроводів «Північний потік 1» та «Північний потік 2», побудова яких була помилкою;
- не лише засудження агресії РФ, а й відмова лідерів окремих країн ЄС від сепаратних ліній контактів із Путіним;
- відмова від переговорів із Росією доти, доки українська влада не вирішить їх розпочати.

У документі кілька разів наголошується, що доки Україна не оголосила про свою перемогу, ЄС має продовжувати допомогу, надаючи Україні усе, що потрібно, включно з постачанням зброї, і що ця перемога станеться лише тоді, коли Україна «відновить ефективний контроль над усією своєю територією в межах міжнародно-визнаних кордонів». «Лише остаточна перемога України над Росією захистить світовий порядок та утримає інших агресивних акторів від ведення загарбницьких війн», – наголошується в тексті документу. Європарламент також закликає до створення спеціального трибуналу для покарання військового та політичного керівництва РФ за злочин агресії і водночас до продовження розслідування воєнних злочинів, злочинів проти людяності та злочину геноциду в Міжнародному кримінальному суді. Також наголошується, що Росія повинна буде відшкодувати всі збитки та руйнування, які вона

⁷⁶ ЄС ухвалив одинадцятий пакет санкцій проти росії. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/novyny/yes-uhvalyv-odynadcyaty-paket-sankciy-proty-rosiyi>

спричинила в Україні, а ЄС має відігравати провідну роль у багатосторонньому механізмі примусового стягнення та виплати російських репарацій Україні.

Отже, звіт Європейського парламенту про втілення спільної зовнішньої та безпекової політики у 2023 р. переконливо свідчить, що домінуючим серед його депутатів, обраних у державах-членах ЄС, є розуміння того, що майбутнє Європи зараз створюється в Україні, а також ключового завдання, що стоїть перед світом: як досягти перемоги України у війні та яким має бути покарання для агресивної Росії. Окрім того, європейські депутати дійшли висновку, що ЄС потребує не лише перемоги України й поразки Росії, але й зміни системи ухвалення ним рішень, зокрема із зовнішньополітичних питань (відмови від консенсусу), а також «досягти та гарантувати власне та постійне місце Європейському Союзу на всіх багатосторонніх форумах, включаючи Раду Безпеки ООН», тобто підтримали реформу Ради Безпеки, за яку вже впродовж тривалого часу виступає й Україна⁷⁷.

1 червня 2023 р. Європарламент ухвалив два важливих для України рішення. Зокрема, він підтримав законопроект про збільшення європейського виробництва боєприпасів і ракет для України. Керівник переговорної групи ЄП, представник Румунії Крістіан Бушої заявив: «Сьогоднішнє рішення знаменує собою значний крок вперед для безпеки та оборони нашого Союзу, зокрема, в нашій непохитній підтримці України перед обличчям триваючої російської агресії. Воно посилить нашу здатність реагувати на виклики безпеці. Це перемога для Європи та нашої колективної безпеки. Парламент готовий до переговорів з Радою ЄС, і ми сподіваємося досягти угоди якнайшвидше». Цей законопроект був ухвалений 446 голосами проти 67 при 112, що утрималися. Нагадаємо, що у березні 2023 р. Рада Євросоюзу схвалила план із забезпечення України мільйоном боєприпасів протягом 12 місяців, який складається з трьох частин: передання артилерійських снарядів із запасів держав ЄС, спільні закупівлі в оборонних компаній та інвестиції у промислові потужності. За словами топ-дипломата ЄС Жозепа Борреля, станом на 1 червня 2023 р. держави-члени Європейського Союзу надали Україні 220 тисяч артилерійських боєприпасів різних калібрів і 1300 ракет⁷⁸.

⁷⁷ Див.: Сидоренко С. Від покарання РФ до конфлікту з друзями України: великий огляд зовнішньої політики Євросоюзу. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/01/25/7154822/>

⁷⁸ Європарламент проголосував за збільшення виробництва боєприпасів для України. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/06/1/7404870/>

Іншим рішенням Європейського парламенту стала резолюція, в якій висловлювалось «серйозне занепокоєння» подіями в Угорщині у світлі її майбутнього головування в Раді Європейського Союзу у другій половині 2024 р. Зокрема, Європарламент «поставив під сумнів» можливість Угорщини виконати цю роль, «враховуючи її невідповідність законодавству та цінностям ЄС, а також принципу щирої співпраці». Після пленарних дебатів щодо ситуації з верховенством права в Угорщині європейські парламентарі 1 червня 2023 р. ухвалили відповідний текст резолюції 442 голосами «за», 144 голосами «проти» і 33 тих, хто утримався. Крім того, резолюція засуджує «антиєвропейські акції» уряду Угорщини, які мають на меті відволікти увагу від системної корупції та невідповідності країни європейським цінностям. Вона також закликає Будапешт втілювати міжнародні стандарти на виборах, зокрема майбутніх виборах до Європарламенту в 2024 році⁷⁹. У зв'язку з цим нагадаємо, що уряд прем'єр-міністра Угорщини В. Орбана в останні роки перебуває в майже постійному конфлікті з інституціями ЄС, насамперед через суперечки щодо незалежності судової влади, свободи преси, громадянського суспільства та верховенства права, а також особливого, відмінного від ЄС, ставлення до російсько-української війни. Наприкінці 2023 р., наприклад, через це лідери майже усіх політичних груп у Європарламенті закликали Єврокомісію не задовольняти запити Угорщини на додаткові європейські кошти.

Нарешті, не менш важливим є ставлення громадськості країн-членів Європейського Союзу до політики своїх урядів щодо воюючої України. Більшість європейців, як свідчать результати соціологічного опитування, які проводив «Євробарометр» в останній тиждень серпня 2023 р. в усіх країнах-членах ЄС, виступають за продовження підтримки України. Зокрема, 86% опитаних схвалюють продовження гуманітарної підтримки для постраждалих від російсько-української війни українців з боку ЄС, 77% – згодні приймати у ЄС українців, які їдуть за кордон через війну, економічні санкції проти Росії за розв'язану війну підтримують 71%, приблизно дві третини опитаних вважають, що ЄС має підтримувати Україну на шляху європейської інтеграції та інтеграції до єдиного ринку – 67% і 65% відповідно, 65% схвалюють фінансову та економічну підтримку України, 57% вважають, що ЄС має і далі підтримувати закупівлю зброї та боєприпасів для України та допомагати з вишколом військових, а

⁷⁹ Європарламент офіційно висловив сумнів у здатності Угорщини головувати в ЄС.
URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/06/1/7404876/>

80% опитаних європейців вважають за необхідне зменшувати торговельну залежність від Росії та Китаю⁸⁰.

У позитивних зрушеннях у взаємовідносинах України і Європейського Союзу, зокрема в поглибленні солідарного ставлення ЄС до України під час російсько-української війни, значною є заслуга вітчизняної дипломатії, активної діяльності зовнішньополітичного відомства України. Йдеться не лише про реалізацію ним складних поточних завдань розширення дієвої проукраїнської коаліції у світі, відновлення загальної поваги до рівності прав незалежних держав і народів, але й про перспективи повоєнного облаштування устрою в Європі та світі за активної участі України. Це засвідчують і результати експертного опитування, що проводились соціологічною службою Центру Разумкова з 26 лютого по 15 березня 2023 р. щодо оцінки фахівцями зовнішньої політики української влади в умовах війни Росії проти України: 90% з 40 опитаних експертів оцінили зовнішню політику України позитивно, лише 7,5 – негативно. Зокрема, найвище були оцінені такі напрями зовнішньої політики української влади: стосовно зміцнення відносин із країнами світу і міжнародними організаціями (95% вважають її ефективною), забезпечення зовнішньої підтримки для опору російській агресії (92,5%), розширення кола країн-союзників, що підтримують Україну у протистоянні російській агресії (92,5%), покращення міжнародного іміджу України, її авторитету у світі (92,5%), просування українських ініціатив на міжнародних майданчиках (90%), поширення у світі об'єктивної інформації про війну в Україні (90%), інтеграції до Європейського Союзу (87,5%), інтеграції України до НАТО (77,5%), захисту прав українців за кордоном (72,5). Дещо нижче була оцінена ефективність політики України щодо просування інтересів українського бізнесу на світових ринках: 55% експертів вважають її ефективною, а 27,5% – неефективною⁸¹.

Загалом, на думку відомого вітчизняного дипломата, історика-міжнародника Б. Гуменюка, потужний імпульс формуванню нової, наступальної української дипломатії в умовах широкомасштабної російської агресії проти України дав президент Володимир Зеленський. «Не тільки неймовірна інтенсивність зустрічей з лідерами європейських і позаєвропейських держав, виступи в парламентах десятків країн світу, сприяння у

⁸⁰ Більшість європейців продовжують виступати за підтримку України, у тому числі зброєю // <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/09/11/7169174/>

⁸¹ Разумков центр. Проблеми зовнішньої політики та безпеки країни: думки та позиції експертів (лютий–березень 2023 р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/problemy-zovnishnoi-polityky-ta-bezpeky-krainy-dumky-ta-pozytsii-ekspertiv-liutyi-berezen-2023r>

формуванні могутньої міжнародної коаліції, яка ефективно допомагає нам руйнувати загарбницькі плани ворога, – все це є незаперечною дипломатичною заслугою в тім числі й глави держави. І справа, звичайно, не тільки в кількості зустрічей, виступів за кордоном, загальному обсязі зовнішньополітичних дій на найвищому рівні, а в змісті цієї роботи. Виступаючи перед парламентами європейських країн, глава держави називає речі своїми іменами, відкидає почуття меншовартості в розмовах з європейськими лідерами, сміливо вказує на ті свідомі чи несвідомі помилки, які вони вчинили, і які призвели до трагічних подій сьогодення. Все це робиться дуже гідно, виважено, аргументовано, і тому з ним погоджуються, тому його поважають, тому йому довіряють», – зазначає Б. Гуменюк⁸².

Важливими є також зусилля Кабінету Міністрів та Верховної Ради України на міжнародній арені. Наприклад, 2 лютого 2023 р., напередодні 24-го саміту Україна-ЄС, у Києві відбулася небувала в історії Євросоюзу подія – спільне засідання уряду України та Європейської комісії. 16 членів Єврокомісії (тобто більшість її складу!) включно з президенткою Урсулою фон дер Ляєн приїхали до столиці держави, охопленої війною, з метою підтвердити, що вступ України до Європейського Союзу є невідворотним. «В Україні пишеться майбутнє Європи. Ми хочемо писати це майбутнє разом із вами», – з цими словами звернулася до українських міністрів на початку засідання керівниця Єврокомісії. Щоправда, щодо термінів наступних етапів у процесі руху України до ЄС Брюссель наразі не визначився, а головним питанням обговорення була ситуація з виконанням Києвом семи «кандидатських критеріїв», які є необхідною умовою для початку переговорів України про вступ до ЄС. Зокрема, на спільному засіданні Уряду України та Європейської Комісії йшлося про пріоритетний план дій для поглибленої імплементації зони вільної торгівлі між Україною та ЄС на наступні два роки, що стосуються питань мита і квот, умов експорту українських м'ясопродуктів та промислових товарів тощо. Зазначалося, що саме економіка, поглиблення спільного ринку між Україною та ЄС має підштовхнути й політичну готовність до вступу України в ЄС⁸³.

Історичною подією стало також спільне засідання Верховної Ради України і Європейського парламенту, яке відбулося 12 квітня 2023 р. в гібридному форматі. «Метою стартового засідання в середу є об'єднання

⁸² Гуменюк Б.І. Слово – зброя дипломата. К., 2022. С. 27-28.

⁸³ Сидоренко С. Комісія по-київськи: про що домовився та що почув уряд України під час візиту 16 єврокомісарів. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/02/3/7155446/>

голів комітетів Європейського парламенту та Верховної Ради України для обговорення подальшого шляху України щодо процесу вступу до ЄС, а також демонстрація солідарності з Києвом, який все ще бореться з російським вторгненням», – анонсували цю подію в Європарламенті⁸⁴. Під час засідання українські та європейські депутати були розділені на дві панелі для обговорення – «Відбудова європейської України» та «Побудова сталого майбутнього разом». Зокрема, серед питань обговорення були: економічна політика, верховенство права, боротьба з корупцією та бюджетний контроль, приведення українського законодавства у відповідність до законодавства Європейського Союзу та імплементація законодавства ЄС. Також розглядалися шляхи подальшого поглиблення двосторонніх відносин між парламентськими комітетами відповідних інституцій.

Під час російсько-української війни активізувалася і т. зв. «парламентська дипломатія», зокрема т. зв. «парламентські десанти» депутатів України до західних партнерів. 24–25 жовтня 2022 р., наприклад, у Загребі відбувся перший Парламентський саміт Міжнародної Кримської платформи, організований парламентами України та Хорватської Республіки. У заході взяли участь 55 парламентських делегацій, виступили 55 спікерів світових парламентів: 43 – офлайн, 12 – онлайн. Також відбулося 140 двосторонніх зустрічей. Делегацію Верховної Ради України очолював Голова українського парламенту Руслан Стефанчук. Учасники саміту ухвалили спільну декларацію, якою засуджують серйозні та систематичні порушення прав людини і зловживання на Кримському півострові, протиправну спробу РФ та її проксі сфальсифікувати демократичні інструменти й механізми, таку як нещодавні так звані «референдуми» в регіонах України. Засуджують цією декларацією учасники саміту також і тривалу мілітаризацію Кримського півострова Росією та спроби незаконного вивезення викраденого українського зерна; перешкоди для реалізації прав і свобод судноплавства, відповідно до міжнародного права, і тривалу зміну демографічної структури в тимчасово захопленому Криму шляхом переселення росіян та видворення за межі півострова проукраїнських активістів.

У декларації йдеться, що учасники саміту мають намір продовжувати політичну, дипломатичну, фінансову, гуманітарну та іншу підтримку України, відповідно до процедур та правової юрисдикції кожного учасника з метою відновлення територіальної цілісності України в межах її

⁸⁴ Депутати Європарламенту й ВРУ вперше проведуть спільне засідання. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/04/11/7397450/>

міжнародно визнаних кордонів, одночасно посилюючи тиск на Росію для припинення нею тимчасового захоплення Криму⁸⁵.

Наприкінці березня 2023 р. відбувся візит українських депутатів на чолі зі спікером Верховної Ради України Р. Стефанчуком до Лондона. У своєму виступі перед членами британського парламенту Стефанчук подякував Британії за рішення надіслати Україні 14 танків Challenger 2, що стало прикладом для інших країн, і закликав Британію до лідерства в питанні надання бойових літаків і далекобійних ракет. Зокрема, він наголосив, що Київ може здобути «спільну перемогу для України і світу», як тільки «отримає крила». Спікер Палати громад Ліндсі Гойл, своєю чергою, привітав свого українського колегу у Вестмінстерському палаці словами «Наш парламент – це ваш парламент» і заявив: «Українські політики відіграють життєво важливу роль у служінні своєму народові та донесенні до світу реальності війни. Ми – друг, який буде слухати, ми – друг, який буде підтримувати і продовжуватиме підтримувати»⁸⁶. Про значення «парламентської дипломатії» для України в умовах війни один із впливових представників Верховної Ради України в інтерв'ю «Українській правді» наголосив: «Насправді багато речей ми домовляємося по лінії парламентської дипломатії з депутатами інших країн... Адже навіть для того ж таки вступу в ЄС і НАТО нам треба багато працювати з їхніми парламентами, тому що вони впливають на уряди та президентів»⁸⁷.

Отже, Україна на шляху до повноцінної інтеграції до Європейського Союзу останнім часом досягла значних успіхів. І це стало можливим насамперед завдяки зміні ставлення ЄС до України, особливо після широкомасштабного вторгнення РФ в Україну в лютому 2022 р., його всебічній підтримці й допомозі українському народу в героїчному протистоянні російській агресії та сприянні проведенню європейських реформ із трансформації українського суспільства. І що не менш важливо, солідарну політику власного уряду та політику ЄС щодо України, як показало опитування Євробарометра навесні 2023 р., підтримують близько 70% громадян країн-членів Євросоюзу⁸⁸. А з іншого боку, запорукою цих успіхів стала активізація цілеспрямованих зусиль усіх гілок української

⁸⁵ Див.: Парламентський саміт Кримської платформи ухвалив спільну декларацію. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3601006-parlamentskij-samit-krimskoi-platformi-uhvaliv-spilnu-deklaraciju.html>

⁸⁶ Спікер Ради у Лондоні закликав надати винищувачі й далекобійні ракети. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/03/27/7158727/>

⁸⁷ Романюк Р., Кравець Р. Ні влади, ні опозиції. Чим живе український парламент під час війни. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/04/27/7399589/>

⁸⁸ Сидоренко С. Посол ЄС: Те, що Україна називає датою свого вступу в Євросоюз – це насправді непогано // <https://www.eurointegration.com.ua/interview/2023/09/7/7168945/>

влади щодо наближення до європейських стандартів у всіх сферах суспільно-політичного й соціально-економічного життя. Адже навряд чи слід розраховувати на якісь особливі умови щодо здобуття повноправного членства України в Європейському Союзі, навіть попри героїчний спротив українського народу російській агресії та на швидке надання Україні офіційного статусу кандидата на вступ до ЄС під час війни. Ця стратегічна мета України може бути досягнута лише після успішної імплементації законодавства ЄС та проведення всіх необхідних реформ.

ВИСНОВКИ Й РЕКОМЕНДАЦІЇ

Щодо подальших європейських інтеграційних зусиль України, то насамперед слід наголосити, що йдеться про наявність проблем, складніших, ніж досягнення т. зв. Копенгагенських критеріїв членства в ЄС 1993 р. Їхнє розв'язання потребує якісної суспільної еволюції. Очевидно, що прискорене впровадження європейських стандартів у соціальній, гуманітарній, правовій, бізнесовій сфері не може бути забезпечене лише зусиллями влади. Входження до європейської спільноти не може бути тільки результатом перемоги прибічників цієї ідеї над її противниками, воно потребує органічного зникнення таких противників, як масово суспільно значущого явища, що, по суті, вже сталося внаслідок російсько-української війни: за даними соціопитування, проведеного на початку серпня 2022 р., 92% українців хочуть приєднання України до ЄС, 79% – за вступ до НАТО⁸⁹. А на початку жовтня 2022 р. за вступ України до ЄС проголосувало 86% опитаних, до НАТО – 83%. Отже, повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 р. максимізувало підтримку українцями євроінтеграції, яка стала водночас запорукою стійкості та здатності до боротьби з російськими окупантами⁹⁰. Сьогодні можна й навіть потрібно дискутувати з питань переваг і ризиків вступу до ЄС, шляхів забезпечення й захисту специфічних інтересів окремих прошарків населення та галузей економіки, але щодо цінностей європейської цивілізації має існувати широкий загальнонаціональний консенсус.

По-друге, Україна не має розглядати вступ до ЄС як самоціль. Завданням має бути забезпечення цілком конкретних переваг як політичних, так і економічних. Ще важливішими є суспільно-політичні та гуманітарні аспекти європейської інтеграції країни. Особливу увагу слід приділити відомій тріаді: права і свободи людини, демократія, верховенство права, в т. ч. міжнародного. Окрім того, у процесі підготовки до вступу необхідно всіляко сприяти формуванню позитивної суспільної думки щодо європейського вибору України як безальтернативного шляху

⁸⁹ 92% українців хочуть приєднання України до ЄС, 79% – за вступ до НАТО. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/09/20/7368314/>

⁹⁰ Див.: Рєзнік О. Євроінтеграційні прагнення українців: від амбівалентності до увиразнення. URL: <https://dif.org.ua/article/evrointegratsiyni-pragnennya-ukraintsiv-vid-ambivalentnosti-do-uviraznennya>

до демократичної, правової і процвітаючої європейської держави і водночас розширювати українську присутність у Європі та зробити це складовою національної політики в культурній та гуманітарній сферах.

По-третє, аби наблизити час реального членства України в ЄС у найближчі п'ять-десять років для вирівнювання економічної відсталості національна економіка України має не лише повністю відновитися після переможного завершення російсько-української війни, але й розвиватись принаймні удвічі швидше, ніж у нинішніх країнах-членах ЄС (за обсягом ВВП на душу населення Україна напередодні широкомасштабного вторгнення РФ перебувала на 140 місці у світі – 7500 дол.).

При цьому одним із головних пріоритетів держави при післявоєнному відродженні України повинен стати розвиток науки і освіти. Адже мірилом готовності країни до інноваційного розвитку вважається кількість дослідників, яка припадає в ній на мільйон населення. Цей показник розраховує ЮНЕСКО для більшості країн і континентів світу й регулярно (кожні 5 років) публікує його у своїх підсумкових доповідях. Ним керуються інвестори, вирішуючи питання про те, чи доцільно інвестувати у створення в тій чи іншій країні високотехнологічних виробництв. Наприклад, за даними ЮНЕСКО у 2018 році цей показник у середньому по країнах-членах ЄС був 4069 осіб на мільйон населення, а в Україні – всього 994 дослідників на мільйон населення. Внаслідок недостатньої уваги до науки з боку багатьох урядів України, систематичне недофінансування в умовах, коли попит на результати НДДКР різко зменшився, вона ще до широкомасштабного вторгнення російських військ втратила понад 80% свого кадрового складу: чисельність дослідників в Україні зменшилась у шість разів. А російсько-українська війна стала ще одним потужним ударом по кадровому потенціалу української науки: деякі фахівці вважають, що втрати науковців в Україні внаслідок російського вторгнення можуть перевищувати 40%. Тому, як переконаний зокрема доктор економічних наук О. Попович, головним напрямком реформ в Україні має стати докорінна зміна ставлення держави до науки, перетворення її на авангард інноваційного розвитку країни⁹¹.

Серед інших пріоритетів у реформах України залишаються судова та антикорупційна реформи. Про це йшлося, зокрема, на зустрічі послів країн «Групи семи» зі спікером Верховної Ради України Р. Стефанчуком 28 серпня 2023 р. «Ми також підтвердили важливість своєчасного відновлення системи декларування активів задля забезпечення максимальної прозорості, нового визначення політично значущих осіб, зміцнення анти-

⁹¹ Див.: Попович О. До дискусій щодо післявоєнного відродження і реформи наукової системи України. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2023/08/24/256131/>

корупційних установ, таких як Спеціалізована антикорупційна прокуратура та НАБУ, та покращення корпоративного управління державними підприємствами відповідно до вказівок ОЕСР», – повідомили послы про перебіг обговорення найважливіших напрямків українських реформ на цій зустрічі. Р. Стефанчук, своєю чергою, розповідаючи про зустріч, зазначив, що подякував послам за всебічну допомогу їхніх країн і рекомендації, і наголосив, що «успішний процес реформ визначатиме майбутнє України як європейської держави, члена ЄС і НАТО»⁹².

Загалом, на думку фахівців, є принаймні 3 засадничі проблеми української євроінтеграції: 1) політико-законодавча, тобто відсутність в Україні головного закону про європейську інтеграцію або чіткої і послідовної Стратегії розвитку відносин між Україною та ЄС і окремими його державами-членами (що дало б, наприклад, можливість ратифікувати Римський статут, зобов'язання про що взяла на себе Україна) і єдиного національного органу з питань європейської інтеграції, відповідального перед президентом і парламентом, наділеного відповідними правами та повноваженнями; 2) професійно-кадрова проблема, пов'язана з відсутністю в країні, зокрема в українському уряді, необхідної кількості дипломованих «євроінтеграторів», високофахової команди експертів-професіоналів (наприклад, про необхідність формування нового покоління державних службовців, які будуть спроможні вести перемовини з ЄС, говорила віце-прем'єрка України з європейської та євроатлантичної інтеграції О. Стефанішина у програмному інтерв'ю для «Європейської правди» 29 серпня 2022 р.); 3) брак політичної волі не лише вищого керівництва України, але й на усіх рівнях української влади, і європейського стилю (насамперед прилюдності, прозорості, професійності та відповідальності) в діях євроінтеграторів як у центрі, так і на місцях⁹³.

І хоча і в Києві, і в Брюсселі сподіваються, що старт переговорів щодо членства України в ЄС може розпочатися вже наприкінці 2023 року, Україна повинна докласти серйозних зусиль для підготовки до цього складного і тривалого етапу. Без сумлінного виконання всіх зобов'язань задля приєднання до ЄС Україна не матиме можливості стати частиною Європейського Союзу, а також членом НАТО.

Для досягнення цієї мети, на думку експертів, необхідно насамперед посилити державні інституції та налагодити постійний і продуктивний

⁹² Послы G7 на зустрічі зі спікером Ради нагадали про пріоритети у реформах. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/08/29/7168393/>

⁹³ Стефанішина: Вікно для вступу України до НАТО може відкритися ще до завершення війни з Росією. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/interview/2022/08/29/7145770/>

діалог між урядовими структурами, бізнесом та громадянським суспільством. Як уже зазначалося, Україна як країна-кандидат у члени ЄС зобов'язана повністю відповідати Копенгагенським критеріям, зокрема, мати розвинуту ринкову економіку, функціонуючі демократичні інститути та державну службу, яка здатна ефективно імплементувати законодавство ЄС. Окрім цього, необхідно адаптувати вітчизняне законодавство до різноманітного та розлогого законодавства ЄС. А основний тягар реалізації цих реформ буде покладено на державні інституції. Проте державна служба України переживає не найкращі часи. Згідно з даними Міністерства фінансів, з початку 2023 р. з державної служби звільнилося 2,7 тисячі працівників. Зокрема, кадрових втрат зазнали Міністерство фінансів, Міністерство економіки й Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів, які будуть серед найбільш «завантажених» євроінтеграційними реформами міністерств. Серед інших проблем, з якими стикаються державні службовці, – недостатній рівень володіння англійською мовою та обмежені знання щодо актів ЄС, які необхідно буде імплементувати. Для цього потрібно провести повноцінну реформу державної служби, яка дозволить залучати й утримувати в органах влади високопрофесійних фахівців. Реформа державної служби має включати перегляд оплати праці державних службовців, розроблення зрозумілої системи кар'єрного просування, новий підхід до відбору нових працівників (які мають обов'язково володіти англійською мовою на достатньому для виконання робочих задач рівні) та систему навчання вже наявних фахівців.

Отже, реформа державної служби, її посилення та підготовка до роботи в умовах членства в ЄС буде одним з основних викликів на євроінтеграційному шляху України. Проте, як вважають фахівці, для успішної євроінтеграції також потрібна активна участь і інших зацікавлених сторін. На етапі підготовки до початку переговорів дуже важливим є налагодження постійного контакту між органами влади та бізнесом. Бізнес має активно вивчати законодавство ЄС, аналізувати всі можливі ризики, пов'язані з його впровадженням, висловлювати свою позицію органам влади та, у деяких випадках, брати активну участь у формуванні нового законодавства. Зокрема, бізнес може висловити свою позицію стосовно відтермінування вступу в силу положень Регламенту, які стосуються давальницької сировини, до моменту вступу до ЄС. Український бізнес, який добре розуміє галузеву специфіку, може також активно залучатися до вироблення позиції щодо відстрочки в імplementації конкретних актів ЄС тощо.

Важливою у процесі євроінтеграції залишається роль громадянського суспільства, основною місією якого є захист демократії, адже функціо-

нування демократичних інститутів – один із ключових критеріїв для вступу в ЄС. Однією з першочергових задач є залучення громадськості до обговорення євроінтеграційних законопроектів.

Вступ до Європейського Союзу – це дуже амбітне й водночас складне завдання, яке потребуватиме консолідації всього українського суспільства. Першочерговим завданням, на переконання фахівців, є підвищення якості та спроможності державної служби України. Однак не менш важливо створити механізм координації зусиль та експертизи усіх учасників євроінтеграційних процесів⁹⁴.

До складності і проблем цих процесів можна додати і прорахунки та зайву обережність у політиці Європейського Союзу щодо України, про які вже йшлося, а також певні вагання щодо повноправного членства України в ЄС окремих країн-членів. Актуалізується необхідність розуміння європейською політичною елітою, а також суспільствами країн-членів ЄС, того, що без України великий проєкт формування об'єднаної Європи не може вважатися завершеним, а членство України в ЄС лише зміцнить це об'єднання демократичних держав, адже, за влучним висловом Юрія Андруховича, «Європа без України – це Недоєвропа»⁹⁵.

Нарешті, серед об'єктивних і суб'єктивних причин, що гальмують реалізацію європейського вибору України, слід назвати ще один вагомий, чи не найголовніший чинник – російський, який, навіть за умов поразки РФ у війні з Україною, залишиться відчутним у європейській політиці й міжнародних відносинах. Тому нейтралізація або принаймні зменшення російського впливу як на внутрішню, так і на зовнішню політику України, а також політику держав-членів Європейського Союзу і суспільно-політичну думку європейської громадськості – принципове завдання української влади та дипломатів, у тому числі громадянського суспільства – т. зв. публічної та культурної дипломатії. Вони повинні бути щиро переконаними і переконувати світ у тому, що в європейській інтеграції України немає альтернативи, що вона вигідна як Україні, так і Європейському Союзу, всім його державам-членам, що, врешті-решт, якщо Україна хоче зберегти свою незалежність та відновити територіальну цілісність, зміцнити демократичність національної влади та підвищити добробут населення, вона має за допомогою західних союзників перемогти в російсько-українській війні і не лише відродити, але й побудувати сучасну, квітучу, спрямовану на майбутнє Україну та стати справжньою

⁹⁴ Див.: Булана О., Акуленко Л. Вступ без послаблень: чому переговори з ЄС будуть складнішими, ніж здається зараз. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2023/08/22/7167929/>

⁹⁵ Україна на експорт. URL: https://zn.ua/ukr/ART/ukrayina_na_eksport.html

демократичною європейською державою, а не проміжною, євразійською країною.

Саме цю мету переслідує, наприклад, урядова комунікаційна кампанія “Embrace Ukraine. Strengthen the Union” на підтримку України, започаткована у травні 2022 р. Зокрема, у квітні 2023 р. вона була запущена у Франції, Німеччині, Австрії, Італії та Португалії для ширшого інформування громадян цих держав-членів ЄС про те, як Україна розвивається й будує своє європейське майбутнє попри широкомасштабне вторгнення РФ. «Україна є постійною мішенню російської пропаганди, створених нею стереотипів і міфів про нас, які Росія роками підживлювала в країнах ЄС. Тому дуже важливо розкривати сильні сторони України, розповідати про нашу стійкість, наш характер, відданість цінностям вільної Європи і про те, що ми не просто виживаємо під час війни – ми розвиваємось і готуємо країну до вступу в ЄС. З цією метою ми ініціювали комунікаційну кампанію, щоб продемонструвати, що Україна є частиною європейської родини, і є історією успіху, відтак сильна Європа, Європа майбутнього, можлива тільки з Україною», – наголосила віце-прем’єрка України О. Стефанішина про значення цієї кампанії⁹⁶. І цю практику на міжнародній арені слід продовжувати й розширювати.

⁹⁶ У Франції, Німеччині, Австрії, Італії та Португалії запустили комунікаційну кампанію на підтримку України. URL: <https://mail.ukr.net/desktop#readmsg/16818367522303525632/f0>

Наукове видання

Віднянський Степан Васильович

**ЕВОЛЮЦІЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН УКРАЇНИ
І ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В УМОВАХ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ
ТА ЇХ ВПЛИВ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ
УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

Аналітична доповідь

Комп'ютерна верстка – *Зубець Л.А.*

Підписано до друку 21.06.2023 р. Формат 70х100/16.
Ум. друк. арк. 5,2. Обл. -вид. арк. 4,44.
Наклад 300 прим. Зам. 15. 2023 р.

Редакційно-видавничий відділ Інституту історії України НАН України
01001, Київ, вул. Михайла Грушевського, 4

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 5070 від 23.03.2016 р.